

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2016

Bc. Lenka Hupková

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Hodnotová orientace mládeže ze sociokulturně
znevýhodněného prostředí

Value orientation of the young people from socially and
culturally disadvantaged backgrounds

Bc. Lenka Hupková

Poděkování

Tímto bych chtěla srdečně poděkovat paní PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za vřelý přístup ke vzájemné spolupráci. Za pomoc a podporu při zpracování této práce a za množství užitečných informací, rad a připomínek, které mi poskytla. Dále bych ráda poděkovala nízkoprahovému zařízení pro děti a mládež, které nám umožnilo v jeho prostorech provést výzkum a respondentům, za čas a informace, které nám sdělili.

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma „Hodnotová orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí“ jsem vypracovala samostatně a použila při ní jen těch pramenů, které jsou uvedeny v přehledu použité literatury. Práce nebyla použita k získání titulu v rámci jiného vysokoškolského studia.

V Praze dne 9. 5. 2016

Podpis:

Anotace

Cílem diplomové práce je popsat hodnotovou orientaci mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Diplomová práce je teoreticko-empirická a má kvalitativní charakter. Výzkumným vzorkem jsou dospívající, kteří navštěvují nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. V teoretické části popisujeme problematiku věkové skupiny mládeže, pojetí hodnot, proces hodnocení, klasifikaci hodnot, hodnotovou orientaci, výchovu k hodnotám, morální vývoj člověka, sociokulturně znevýhodněné prostředí, rodinu, vrstevnickou skupinu a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. V praktické části je na základě dat získaných polostrukturovanými rozhovory provedena analýza hodnotové orientace u vybrané skupiny respondentů. Závěry výzkumu ukazují, že součástí hodnotové orientace mládeže je rodina, život v blahobytu, volný čas, vzdělání, kamarádi, zájmové činnosti, láska, prostředí, založení vlastní rodiny a zodpovědnost. Tyto oblasti charakterizují to, co je pro respondenty důležité, hodnotné a potřebné.

Klíčová slova

Mládež, hodnoty, hodnotová orientace, sociokulturně znevýhodněné prostředí, nízkoprahové centrum pro děti a mládež

Abstract

The goal of the thesis is describing the value orientation of young people from the socially and culturally disadvantaged surroundings. The thesis is theoretical and empirical and it has a qualitative character. The research pattern are young people who are visiting a low-threshold facility for children and teenagers. We are describing the issue of the age of young people, conception of values, evaluation process, classification of values, value orientation, education to values, moral development of human, socially and culturally disadvantaged surroundings, family, peer groups and the low-threshold facility for children and teenagers in the theoretical part. There was performed an analysis of the value orientation of the selected group of respondents based on the data from semi-structured interview in practical part. The results of research shows that the part of the value orientation of the young people is the family, life in prosperity, free time, education, friends, interest activities, love, surroundings, make own family and responsibility. These parts characterize what is important, valuable and necessary for the respondents.

Key words

Youth, values, value orientation, socially and culturally disadvantaged surroundings, low-threshold facility for children and teenagers

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Teoretická část	10
2.1	Analýza věkové skupiny mládeže.....	10
2.2	Hodnoty a hodnotová orientace	13
2.2.1	Pojetí hodnot	14
2.2.2	Proces hodnocení	15
2.2.3	Klasifikace hodnot	15
2.2.4	Hodnoty a hodnotová orientace	17
2.2.5	Výchova k hodnotám	18
2.2.6	Morální vývoj člověka	19
2.3	Sociokulturní znevýhodnění.....	22
2.3.1	Vlivy prostředí	22
2.3.2	Sociokulturně znevýhodňující prostředí	23
2.4	Rodina a vrstevnická skupina.....	25
2.4.1	Pojem rodina	25
2.4.2	Funkce rodiny	26
2.4.3	Vrstevnická skupina.....	28
2.5	Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.....	30
2.6	Shrnutí teoretické části	34
3	Praktická část	36
3.1	Téma výzkumu.....	36
3.2	Cíl výzkumu a výzkumná otázka	36
3.3	Metodologie výzkumu	36
3.3.1	Polostrukturovaný rozhovor	37
3.3.2	Výzkumný vzorek a jeho charakteristika.....	38
3.3.3	Organizace sběru dat.....	42

3.4	Vyhodnocení a interpretace výzkumu.....	43
3.4.1	Metoda analýzy a interpretace dat	43
3.4.2	Výsledky výzkumu	44
3.4.3	Závěry výzkumu: zodpovězení výzkumné otázky.....	55
3.5	Shrnutí výsledků a diskuse.....	61
4	Závěr	65
	Seznam použité literatury	67
	Přílohy.....	71

1 Úvod

Hodnoty a hodnotové orientace pomáhají člověku odpovídat na otázky, co je dobré pro jedince i pro společnost, v níž žijeme. Tato otázka provází lidstvo po celou dobu jeho existence, a přestože byla řešena vždy v kontextu konkrétní sociální a historické situace a odpovědi na ni byly různé, bytostná potřeba tohoto tazání se nemění. Dnešní doba se vyznačuje velkou proměnlivostí. Množství zákonů, norem a pravidel, které bychom měli dodržovat, se v rámci „vylepšování“ životních podmínek neustále mění. Potýkáme se s rychlým vývojem vědy a techniky. Prostřednictvím masmédií máme přístup ke stále stoupajícímu množství informací, které ovlivňuje naše životy. Udržet krok s dobou stojí lidi velké úsilí a mnozí v adaptaci na měnící se podmínky selhávají.

Otázkou je, jaké dopady bude mít dynamika dnešního světa na jeho budoucnost a na životy dalších generací? Je nesnadné v dnešní době najít stabilitu. Něco, co poskytne zakotvení a smysl našim aktivitám a pomůže nám držet se našich osobních cílů bez vnějších zásahů, se kterými se neustále potýkáme, a zároveň nám pomůže uskutečnit naše ideály, sny a přání. Hodnoty jsou prostředkem, který pomáhá člověku tuto stabilitu najít a udržet. Jsou zdrojem nejobecnějších postojů, které si vytváříme vůči objektům, se kterými se dostáváme do vztahů, na jejich základě si utváříme představu o světě a určité zásady a přesvědčení, které nám umožňují se relativně autenticky profilovat ve společnosti. Hodnoty stojí v pozadí našich hodnotových orientací a jsou charakteristické pro náš životní styl.

Téma hodnot jsme si pro naši diplomovou práci vybrali, protože nás oslovila jeho neustálá aktuálnost, zejména to, jak hodnoty a hodnotové orientace ovlivňují životy všech lidí a částečně určují naše životní cesty. Abychom ho mohli zkoumat v rámci oboru sociální pedagogika, zaměřili jsme se na problematiku hodnot u mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, s nímž se pojí taková témata, jako sociální vyloučení, nízká vzdělanost, nezaměstnanost, rizikové chování, chudoba a kriminalita. Jedná se tedy o sociální skupinu dospívajících adolescentů, kteří jsou ohroženi patologickými jevy v důsledku vlivu prostředí, ze kterého pochází. Společnost na tuto mládež často hledí jako na „problém“, se kterým se snaží pracovat, ale mnohdy neúčinně. Tito jedinci se zatím přizpůsobují podmínkám, ve kterých vyrůstají, a začínají si zvykat na způsob života sociokulturně vyloučených obyvatel. Vznikají tak generace lidí, kteří mají ve srovnání s většinovou společností odlišný životní styl. Setkáváme se s nimi v mnoha městech a vesnicích České republiky. Existuje množství rozporuplných názorů na to, jak tuto problematiku řešit. S

jistotou však můžeme říci, že neexistují jednoduché návody a hledání cesty z této situace není snadné.

My jsme se rozhodli v rámci naší práce zkoumat, co je pro mládež ze sociokulturně znevýhodněného prostředí důležité, hodnotné a potřebné, neboť poznání jejích hodnot se může stát východiskem sociálně výchovné práce. Jako cíl diplomové práce jsme si tedy stanovili popsat hodnotové orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

Práce je teoreticko-empirické povahy. V teoretické části rozebereme pomocí odborné literatury problematiku věkové skupiny mládeže, témata související s hodnotami a hodnotovými orientacemi, rodinu, vrstevnickou skupinu, sociokulturně znevýhodněné prostředí a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. Tím položíme informační základ pro praktickou část, která bude věnována zpracování výzkumného šetření. Jeho prostřednictvím budeme formou polostrukturovaných rozhovorů zkoumat hodnotové orientace. Abychom pronikli do hlubin této problematiky, zvolili jsme jako výzkumnou strategii kvalitativní výzkum, který se uskutečnil v jednom nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež ve Středočeském kraji. V rámci zachování anonymity nebudeme uvádět žádné konkrétní informace o respondentech ani místě, kde bude výzkum proveden, to vše v souladu se zákonem č. 101/2002 Sb. o ochraně osobních údajů.

Předpokládáme, že na základě výsledných zjištění by mohla volnočasová instituce, která pracuje s respondenty našeho výzkumného vzorku, specifikovat práci s touto věkovou skupinou a zvýšit tak možnost eliminace jejího případného ohrožení patologickými jevy.

2 Teoretická část

2.1 Analýza věkové skupiny mládeže

Diplomová práce se zaměřuje na věkovou skupinu mládeže. Proto je potřeba tento pojem blíže definovat. Je to životní fáze, která zaštiťuje mnohdy velké změny a významné situace. Můžeme ji označit jako období hledání. Jedinci hledají svou identitu, stabilitu, své životní partnery a plánují svou budoucnost. Jedná se o meziobdobí. Tito mladí lidé přestávají být „dětmi“, mají své názory, představy a pohledy na svět, ale ve většině případů bydlí ještě u svých rodičů, které by měli poslouchat, a na kterých jsou stále ekonomicky závislí. Je to tedy období, kdy v jedinci dochází k rozporu mezi prosazováním vlastní autentičnosti a závislosti.

Z věkového hlediska považuje Kolář (2012, s. 76) mládež za obecné označení pro věkovou skupinu mladých lidí od čtrnácti až patnácti let do dvaceti pěti let. Tato skupina je na jedné straně ohraničena dětstvím a na druhé straně dospělostí. Mládež prochází intenzivní socializací, významnými změnami v osobnosti a v postavení ve společnosti. Je to významná etapa pro intenzivní přípravu na úspěšný vstup do pracovního procesu, pro trvalejší vztahy, uzavírání manželství, pro přijetí rodičovské role a pro řadu dalších sociálních rolí. Je to etapa s nezbytností řešit osobní problémy a problémy vztahů k ostatním lidem. Mezi odborníky zabývající se mládeží je dle Matouška a Matouškové (2011, s. 81) velice populární představa inspirovaná psychoanalytikem E. Eriksonem, který tvrdil, že v tomto období si jedinec vytváří vlastní identitu díky dramatickým střetům s rodiči, případně s jinými představiteli světa dospělých. Hlavním prostředkem tohoto hledání se stává vrstevnická skupina, jež se na prahu dospělosti stává nejvýznamnější referenční skupinou.

Macek (2003, s. 38) hovoří o pojmu subkultura mládeže, kterou charakterizuje jako relativně samostatné vydělení adolescence jako specifického období života. Tento výraz v sobě může nést i negativní aspekty. Určitá separace života mládeže od světa dospělých a vymezení zcela specifického prostoru může vést k pocitům nepřijetí a k tomu, že se dospívající cítí značně omezeni v možnosti ovlivnit chod širší společnosti. Nekonečné čekání na dospělou zodpovědnost někdy vede k hédonisticky orientovanému trávení volného času, ztrátě pocitu vlivu a nudě. Nedostatečný prostor a málo možností k smysluplnému začlenění do společnosti vede k náhradním cestám hledání vlastní identity. To je jeden z důvodů, proč vznikají různé specifické skupiny subkultur mládeže, které se vyznačují především

nápadnými vnějšími znaky. Tyto vnější atributy jednotlivých subkultur mají často důležitý význam. Mají je odlišit od těch „jiných“, ať už vrstevníků, či dospělých.

Z vývojového hlediska zahrnuje pojem mládež dospívání, jindy nazývané též jako adolescence. Vágnerova (2012, s. 321) toto období rozděluje do dvou fází. Raná adolescence, kterou chápe jako věkovou etapu od jedenácti do patnácti let a pozdní adolescenci, jako věk od patnácti do dvaceti let. Nás tedy vzhledem k tématu práce bude zajímat pozdní adolescence. V této fázi života dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: psychické, fyzické a sociální. Mnohé změny jsou biologicky podmíněny. Vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory. Průběh dospívání je závislý na konkrétních společenských a kulturních podmínkách, z nichž vyplývají očekávání a požadavky společnosti. Dospívání je období hledání a přehodnocování, v němž má jedinec zvládnout vlastní proměnu, vytvořit si subjektivně uspokojivou formu vlastní identity a dosáhnout přijatelného sociálního postavení.

Šimíčková a Čížková (2005, s. 111) považují za hlavní vývojové úkoly adolescenta vytvořit si pocit vlastní identity a vědomí vlastní hodnoty, přijmout normy a morální principy společnosti, postupně se stát nezávislým na rodičích a navazovat intimní partnerské vztahy. Adolescent se tak postupně stává osobností, získává charakteristické vzorce myšlení, chování a emocí, které ovlivňují jeho interakce s prostředím. Jak uvádí Průcha a Veteška (2012, s. 17), toto období je významné také vzhledem k tomu, že většina lidí na jeho počátku ukončuje povinnou školní docházku a volí si cestu dalšího vzdělávání. S tím se pojí problémy volby oboru a povolání.

Je významnou informací, že u každého může tento proces vývoje probíhat odlišně. Macek (2003, s. 42) doslova uvádí, že: *„je velmi důležitou charakteristikou vývoje v adolescenci vysoká intraindividuální variabilita. Ačkoliv jsou popsány typické modely vývoje, resp. modely biologického, psychického či sociálního vývoje, žádný jedinec nezažívá tyto typické vývojové vzorce souběžně beze zbytku. Změny jsou u jedince načasovány vždy v jedinečné konstelaci.“* Toto by si měli uvědomit všichni, kteří s mladistvými přichází do kontaktu. Odlišnost vývoje u každého jedince můžeme jedině potvrdit, mnozí z našich vrstevníků prošli v období dospívání bouřlivým obdobím, kdy měli množství problémů a opravdu pro ně bylo náročné zformovat vlastní identitu, a mnozí měli tuto životní etapu klidnou, bez větších konfliktů.

Je velice zajímavé podívat se na toto období z hlediska tělesného vývoje, který hraje v životech dospívajících významnou roli. Dle Skorunkové (2013, s. 117) je pro adolescenty velice náročné vyrovnat se s výškou a fyzickou silou dospělých. V tomto období chlapecká postava zmužní a dívčí postava se zaobljuje. Dosažená výška a fyzická síla mění opticky vztah s autoritou. Adolescent si postupně přestává připadat jako podřízený, potvrzuje se mu soběstačnost a tím nabývá na pocitu sebejistoty. Vágnerová (2012, s. 326) uvádí, že zevnějšek je významnou součástí identity, a proto bývá změna fyzických proporcí intenzivně prožívána. Výrazné změny mohou vést až k pocitu narušení vlastní integrity a ztrátě pocitu sebejistoty. Tělesná proměna může mít různý subjektivní význam, který je závislý na představě dospěléjšího zevnějšku.

Adolescenti si uchovávají kritický realismus, který je dle Šimíčkové a Čížkové (2005, s. 114) charakteristický přezkoumáváním získaných poznatků, ale již na vyšší úrovni, než v pubertě. V tomto období se rozvíjí abstrakce a schopnost formálních operací, rozvíjí se též schopnost systematizace poznatků, kdy adolescent zjišťuje vztahy mezi nimi a získává tak širokou pojmovou znalost. Proto adolescent zkouší všechny logické a možné řešení, umí oddělit pravdu od nepravdy a porovnat vlastní předpoklad se skutečností. Své myšlení obrací do vlastního nitra. Stává se tedy introspektivním, analytickým a sebekritickým. Tato proměna se může jevit jako lhostejnost, můžeme ji charakterizovat jako odcizení, které je důležité k nabytí pocitu integrity vlastní osobnosti. Mění se také chápání času, ten je nyní brán jako forma možného prostorového intervalu. Navzdory rozvoji abstraktního myšlení nedokážou adolescenti zcela předvídat důsledky svého chování, proto mladí lidé více riskují a mají méně zábran. Často bývá riskantní chování vyvoláno touhou po samostatnosti a nezávislosti.

Skorunková (2013, s. 118) toto období charakterizuje v návaznosti na Eriksona, jako období hledání vlastní identity. Dospívající je silně zaujat sebepoznáním. V tomto věku probíhá takzvaná adolescentní krize. Jedinec chce získat odpovědi na to kdo je, kam směřuje a jaký smysl má jeho život, hledá svou identitu prostřednictvím experimentování, jako by metodou pokus - omyl nalézal svou cestu. Z vývojového hlediska popisuje R. Josselsonová (in Macek, 2003, s. 63) proces individuace ve čtyřech etapách:

- Psychologická diferenciacie – pubescent si začíná uvědomovat odlišnost od ostatních. Zvyšuje se kritičnost vůči dospělým. Intelekt a schopnosti jedince předbíhají emocionální vypořádávání se s novými zkušenostmi.

- Fáze zkoušení a experimentování – v tomto období se snaží jedinec zbavit všech závislostí na autoritách.
- Období navazování přátelství – obnovují se vazby s rodiči, jejich autorita je přijímána selektivně. Zvyšuje se zodpovědnost za vlastní chování, jednání a jeho důsledky. Důležitost blízkých přátelství a erotických vztahů přispívá k uvědomění zvláštní hodnoty rodičů a autorit.
- Upevnění vztahu k sobě samému – fáze založena na pocitu vlastní autonomie a výjimečnosti. Je to období založené na uvědomění si sebe sama v širším časovém horizontu, propojení vlastní minulosti, přítomnosti a budoucnosti.

Tyto změny v kognitivních procesech, emocionální charakteristiky a nový způsob myšlení vedou dle Macka (2003, s. 49) k novým hodnotícím soudům a tím i ke změně postojů a vztahů nejen k sobě samému, ale i k ostatním lidem a celému světu.

Velký význam mají pro adolescenty vztahy s vrstevníky, jak uvádí Skorunková (2013, s. 120). Zároveň patří i k nejčastějším zdrojům stresu. Adolescent se však postupně od vrstevnické skupiny odpoutává. Na konci tohoto vývojového období je jistější a vyspělejší a méně spoléhá na normy a hodnoty skupiny. Dle Vágnerové (in Skorunková, 2013, s. 120) se adolescent příslušností k nějaké sociální skupině definuje. *„Identifikace se skupinou představuje přechodnou fázi, která umožňuje překonat nejistotu osamostatňování a hledání individuální identity. Pokud by přetrvával důraz na skupinovou identitu, vývoj osobnosti dospívajícího by stagnoval. Proto by se měl adolescent od skupiny postupně separovat, stejně tak, jako se odpoutal z vázanosti na rodinu.“* (Vágnerová in Skorunková, 2013, s. 120)

2.2 Hodnoty a hodnotová orientace

„Nic není dobré nebo špatné. To z toho dělá až naše přemýšlení.“
William Shakespeare

Záměrem této kapitoly je uvedení do psychologické problematiky hodnot. Rozebereme klasifikaci hodnot. Budeme se zabývat výchovou k hodnotám a představíme různé teorie morálního vývoje.

2.2.1 Pojetí hodnot

Hodnoty jsou velice široký pojem. Neexistuje pro ně jednotná definice. Nauka zabývající se hodnotami a hodnocením se nazývá Axiologie a pochází z řeckého slova Axiá, což znamená hodnota, či cennost (Kučerová, 1996, s. 45). Prudký (2009, s. 17) zmiňuje, že nelze jednoznačně a jednou pro vždy říci, co hodnoty jsou, neboť je možné na ně nazírat z různých hledisek. Mohou mít rozličné obsahy, působit ve vzájemných souvislostech a mít velký vliv na chod společnosti. Dle Bajanové (2013, s. 13) hodnoty nejvíce korespondují s takovými pojmy, jako jsou normy, ideály, vzory, cíle, motivy, postoje a přesvědčení. Všechny tyto pojmy spolu vzájemně souvisejí. Například ideál je něco subjektivně velmi významného. Něco, čeho bychom v životě chtěli dosáhnout, čím bychom chtěli být.

Na hodnoty můžeme nahlížet ze dvou úhlů pohledu, jak uvádí Kučerová (1996, s. 65). V individuálním smyslu je chápeme jako něco, co uspokojuje naše potřeby a zájmy, týkají se tedy spíše jedinců, jejich osobních cílů a preferencí. V obecnějším slova smyslu můžeme na hodnoty hledět jako na základní kulturní kategorie, které odpovídají našim vyšším tendencím, normám a ideálům, zvláště sociálním, mravním a estetickým. V tomto ohledu lze tedy hovořit o hodnotách osobních a společenských. Obecně nemáme při uvedení hodnot jedince na mysli pouze to, co je k životu nutné, potřebné, či užitečné, ale také to, čeho si vážíme, co obdivujeme, ctíme, nebo milujeme, co je blízké našemu srdci.

Také podle Prudkého (2009, s. 24) existují dva hlavní koncepty, podle kterých můžeme hodnoty chápat. První z nich, filosofický, formuloval již v moderní době Scheler (in Prudký, 2009, s. 24). Člověk zde není tvůrcem hodnot. Hodnoty prožíváme subjektivně, ale existují objektivně. Z toho lze usuzovat, že hodnoty jsou svou povahou absolutní, relativní je pouze naše zkušenost cítění hodnot. Tím lze vysvětlit, že nějaké hodnoty jsou různými subjekty prožívány nesejně. Je jim tedy přiřazována nižší, či vyšší hodnota. V druhém konceptu lze chápat hodnoty, jako produkt subjektivního vztahu ke skutečnosti. O tom, co hodnoty jsou, rozhoduje v zásadě subjekt sám. Hodnota je tedy specifickým vztahem mezi věcmi a člověkem, jejímž základem je postoj přízně či nepřízně, lásky či nenávisti, touhy nebo odmítnutí.

Z psychologického hlediska lze souhlasit se Smékalem (2002, s. 256), který uvádí, že hodnoty vznikají interiorizací ideálů a jejich konkretizací v zásadách a přesvědčeních, o hodnotách lze tedy předpokládat, že jsou zdrojem postojů a přesvědčení vztahovaných k určitým objektům. Říčan (2010, s. 105) definuje hodnoty jako nejobecnější postoje člověka,

kteře určují jeho orientaci a celkový životní styl. Hodnoty se mění s věkem jedince. Jak uvádí Prudký (2009, s. 60) hodnoty jsou osvojovány v procesu socializace již ve velmi raném věku, mnohem dříve, než se rozvine analytická složka myšlení, která umožňuje osvojování praktických dovedností. Proto osvojování v procesu socializace s věkem klesá, stoupá však možnost osvojit si praktické dovednosti. V pozdějším věku lze hodnoty jen těžko přetvořit. Můžeme se tedy domnívat, že hodnoty adolescentů, které zkoumáme v rámci diplomové práce, ještě nejsou úplně ukotveny a je tedy možné, že se ještě změni.

2.2.2 Proces hodnocení

V axiologii je zdrojem hodnot proces hodnocení. Za velice výstižnou definici tohoto procesu považujeme vymezení Kučerové, která hodnocení chápe jako „*přičítání nebo upírání hodnoty, účelu, významu, cennosti nějakému jevu, jeho uvedení do vztahu k lidským potřebám a zájmům.*“ (Kučerová, 1996, s. 61) Hodnotit neznamená v rámci axiologie měřit kvantitativně velikosti různých měř a vah, je to proces volby mezi kvalitami, vybírání, dávání přednosti a odmítání na základě určitých kritérií, vzorců a standardů (tamtéž, s. 60). Prudký (2009, s. 23) chápe hodnocení za předpoklad vzniku hodnot. Hodnoty jsou tedy výsledkem procesu hodnocení, ale zároveň zdrojem dalšího hodnocení. Vzhledem k tomu, že hodnocení je předpokladem hodnot, nemohou být hodnoty hodnoceny.

Obtížnost a složitost filosofie hodnot vychází především z role subjektu v procesu hodnocení. Dorotíková (1998, s. 89) považuje subjektivní postoj k hodnotám za základní téma teorie hodnocení. Tato problematika zahrnuje zvláštnost povahy subjektu a objektu, objektivnost a subjektivitu hodnocení, pravdivost hodnocení, ale také volbu a rozhodování. Hodnotové vědomí, jako jednu ze stránek lidského já, lze chápat jako reflektující a projektující zároveň. Klíčem k pojetí hodnocení je porozumění a výklad povahy hodnot. Například Scheler (2003, s. 35) se jako filosof hodnot domníval, že veškeré eticky pojaté mluvení a komunikace v sobě hodnotící aspekt zahrnují.

2.2.3 Klasifikace hodnot

Existují různé klasifikace hodnot. Většinou se liší dle subjektivního pohledu autora a funkce, kterou hodnoty zastávají v lidské společnosti v určitou dobu. Vzhledem k tomu, že hodnoty stojí v pozadí hodnotových orientací, které jsou hlavním tématem naší práce, považujeme za důležité představit jejich dělení.

Rokeache (in Prudký, 2009, s. 20) rozdělil hodnoty na:

- Cílové - vztahují se ke konečnému stavu (moudrost, národní bezpečnost, opravdové přátelství, pohodlný život, potěšení, sebeúcta, smysl pro plnění úkolů atd.).
- Instrumentální hodnoty – týkají se přijatelných postupů pro naplňování cílových hodnot (ctižádostivý, čestný, čistý, intelektuální, logický, milující, nápavitý, nápomocný, nezávislý, odpovědný, poslušný atd.).

E. Spranger (in Říčan, 2010, s. 106) vytvořil jednu z nejznámějších hodnotových koncepcí. V ní na základě preference hodnot, které určují ráz způsobu života, tzv. „životní formy“, řadí lidi do šesti kategorií:

- Teoretický člověk – usiluje o poznání pravdy. Má sklon k uvažování, ke kritice.
- Estetický člověk – hledá nejvyšší hodnotu ve formě a harmonii. Vystihují ho individualismus a soběstačnost.
- Ekonomický člověk – měří všechno užitečností a praktičností. Je zaměřen na prosperitu a kumulování majetku.
- Sociální člověk – je altruistický, nesobecký člověk, pro nějž je vztah založen pouze na lásce.
- Mocenský typ osobnosti – pro něj je nejvyšší hodnotou moc. Ve kterékoliv aktivitě vyhledává soutěž, vliv a možnost ovládat druhé.
- Náboženský člověk – osobnost, která usiluje o hledání smyslu života a vidí absolutní hodnotu v jednotě.

William Stern (in Smékal, 2002, s. 258) chápe hodnoty jako zobecnělé motivy, jež je možno rozlišovat dle základních směrů orientace na:

- Autotelické - mající účel sám v sobě, v já.
- Heterotelické – dává význam druhým lidem.
- Hypertelické – zaměřené na nadosobní cíle, na ideály.

V. E. Frankl (1997, s. 44) rozebírá pojem postojové hodnoty. Ty jsou realizovány tím, že k něčemu osudovému zaujímáme nějaký postoj. Jsou to hodnoty, které se uplatňují v tom, jak se člověk chová, jak osudovou skutečnost přijímá a jak se staví k utrpení. Vedle postojových hodnot uvádí též hodnoty tvůrčí, které jsou spojeny s naší vlastní činností a zážitkové, které se týkají především lásky a umění, a jejichž podstata spočívá v radosti a potěšení, kterou vytvářejí. Z těchto tří hodnotových kategorií a ze stálého sledu možností, jak je v životě

uskutečnit vyplývá, že život, za nějž jsme převzali zodpovědnost, pro nás představuje vždy, za všech okolností a v každé situaci, nějaký úkol. Tím se ukazuje, že naše existence má neustále se měnící smysl. Z toho také plyne, že všechny těžkosti, které nás v životě potkají, jsou takového druhu, aby povýšily charakter naší existence a tím i smysl života.

Max Scheler (2003, s. 195) dělí ve své knize *Můj filosofický pohled na svět* hodnoty na:

- biologické (zachování rodu a jiné specificky biologické hodnoty),
- duchovní (člověk jako bytost, která vede a řídí své představy a podněty v souladu s existencí věčných zákonů; rozum, který se dokáže nezávisle na silách, které ho s přírodou spojují nad ní usmát),
- svatosti (člověk jako věčně, v každý okamžik svobodně se uskutečňující humanizace, který je dán lidským vývojem a po celé trvání lidského času nikdy neutuchá – „zbožštění“)

Některé hodnoty dělí Scheler (1992, s. 221) na pozitivní (kladné) a negativní (záporné). Můžeme také některé chápat jako důležitější, než jiné a vytvářet si takzvané hodnotové preference na základě aktu upřednostňování některých hodnot před jinými.

Kučerová (1996, s. 72) klasifikuje hodnoty dle dimenzí, ve kterých člověk prožívá sebe i svět:

- Přírodní hodnoty
 - Hodnoty vitální, životní, odpovídají potřebám přírodní podmíněnosti a existence.
 - Hodnoty sociální, vyplývají z přírodou daného vztahu člověka k druhým lidem a k sobě samému mezi nimi.
- Civilizační hodnoty – jsou podmínkou i výsledkem společenské organizace, komunikace, výroby, směny a společenského akumulovaného poznání.

2.2.4 Hodnoty a hodnotová orientace

Hodnotová orientace je tématem zkoumání praktické části této práce. Pro specifikování toho, co budeme zkoumat, jsme si zvolili Kolářovu (2012, s. 49) definici, která říká, že hodnotová orientace je soubor zvnitřněných přesvědčení o tom, co je hodnotné, potřebné a důležité. Je to něco, o co má smysl v životě usilovat. Dle Nakonečného (1998, s. 232) je hodnotová orientace vyjádřením významných životních cílů, které mohou u mnoha jedinců přesahovat prioritu biologických hodnot (zdraví, požitky, hlad) a její osou mohou být

hodnoty duchovní, či kulturní. Například upálení Jana Palacha. Dalo by se říci, že hodnoty spravedlnosti, svobody, pravdy apod. pro něj byly důležitější, než hodnota žití.

Prudký (2009, s. 34) odlišuje hodnotovou orientaci od ostatních oblastí strukturace hodnot záměrností, působností, tendencí a zacílením. Jde o souvislost dynamiky a působení během času ve spojení s určitým cílem. Konkrétně je to postupné utváření (ukládání, tvorba a užívání) hodnot, ve vztahu k času a rozvoji. Pro každého jedince je charakteristická určitá hierarchie hodnot, která se, jak uvádí Bajanová (2013, s. 13), liší v návaznosti na inteligenci, vzdělání, věk, rodinu, výchovu a řadu dalších faktorů. Kučerová (1996, s. 206) zmiňuje, že si životní hodnoty integrujeme již v nejtělejší věku prostřednictvím vnějších struktur dění, k nimž vztahujeme své chování, svou činnost. V okolním prostředí je nejvlivnější složka sociální, tedy naši nejbližší, jejich vztahy a vlastnosti. V tomto ohledu také záleží na tom, jakými kulturními hodnotami je prostoupeno prostředí, v němž děti vyrůstají. Jaké bohatství jim poskytuje zpředmětněná kultura a jak jim umožňuje si tyto prvky interiorizovat. Ke zvnitřnění hodnot dochází při rozmanitých procesech osvojování a činností, jako je hra, učení, práce, či různé formy styku mezi lidmi. Člověk má určitým způsobem předurčenou genetickou náchyllost k přijetí hodnot, jeho osobnost je však převážně ovlivněna prvotními činiteli přenosu kulturních hodnot. I když hodnoty jde v pozdějším věku jen těžko ovlivnit, hodnotové orientace se během života mění. Můžeme to pozorovat u dětí, dospělých i seniorů.

2.2.5 Výchova k hodnotám

Výchovné působení je proces, který silně ovlivňuje a utváří naše osobnosti. Pelikán (1995, s. 36) vytvořil komplexní definici výchovy. Ta zní: *„výchova je cílevědomým a záměrným vytvářením a ovlivňováním podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujičích jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“* (Pelikán, 1995, s. 36)

V rámci výchovy přejímáme hodnoty od rodičů, vychovatelů, prarodičů, učitelů atd. Kolář (2012, s. 49) definuje výchovu k hodnotám (hodnotovou výchovu, výchovu hodnot) jako kultivaci hodnotového myšlení, cítění, jednání, hodnotových postojů osobnosti, převádění všeobecně uznávaných hodnot z generace na generaci. Obecně lze tedy říci, že se převážně vychovatelé snaží vytvořit takové podmínky pro výchovu, aby jedinci umožnili zvnitřnění společensky uznávaných hodnot a nežádoucí hodnoty byly co nejvíce eliminovány. Eyrovi (2007, s. 9) uvádí, že děti samy metodou pokusů a omylů zjistí, že mezi životem založeným na hodnotách a pocitem štěstí existuje přímá spojitost. Negativní emoce, jako je

selhání a nepříjemné pocity ze špatného chování je mohou vést k poznání hodnot a naučí je čestnému přístupu k životu. Proto je na rodičích, zda naučí své děti tomu, čemu se sami již naučili, nebo nechají děti, aby si objevily své vlastní hodnoty.

S tímto tématem bezprostředně souvisí způsoby výchovy. V literatuře se můžeme setkat s mnoha možnostmi a děleními. Z hlediska výchovy k hodnotám je užitečné například dělení I. Možného (2002, s. 133) na výchovu tradiční, demokratickou a liberální. Tradiční koncepce dává rodičům právo přenášet na dítě jejich hodnotový systém a představu o dobrém životě. Mohou volit prostředky, které jim přijdou užitečné a zároveň mohou omezovat možnost dítěte seznámit se postoji a hodnotami ve společnosti, jež sami neschvalují. Pokud společnost uzná, že takto vychované děti ohrožují integritu komunity a hodnoty rodičů jsou tedy v rozporu s hodnotami dané komunity, musí zvolit takové prostředky na obranu vnitřní sjednocenosti této skupiny, aby nezasahovaly a nenarušovaly rodičovskou autonomii. Výhodou této koncepce je, že posiluje integritu rodiny a mezigeneračním přenosem i integritu kultury. Nevýhodou je, že může vést až k nenávisti vůči odlišným rodinám. Také si díky ní může dítě vstřípit neschopnost samo se rozhodovat. S tímto problémem pracuje koncepce demokratická, která dává dítěti možnost diskutovat o hodnotách odlišných a díky tomu získá dítě pocit, že si hodnotu zvolilo samo. Liberální koncepce naopak předpokládá, že rodiče nebudou děti nijak ovlivňovat ve volbě hodnot a při vytváření představy dobrého života. Necháávají na dítěti, ať si samo vybere, co bude pro jeho život nejlepší. Mají pouze usilovat o ochranu dítěte před vlivy, které by mu tento volný výběr mohly narušovat. Eyrovi (2007, s. 9) dokonce zmiňují, že liberální výchova odmítá učit děti morálním hodnotám, dokud nebudou dost staré, aby si vytvořily svůj vlastní hodnotový systém. Dle Možného (2002, s. 134) je nevýhodou této koncepce, že rozvolňuje rodinu, její vztahy a zeslabuje porozumění mezi generacemi. Proto existuje umírněná liberální koncepce, která umožňuje dětem představit rodičovskou ideu dobra a správného života, avšak v určitém věku je dítěti umožněno seznámit se s jinými hodnotovými koncepcemi.

2.2.6 Morální vývoj člověka

S procesem interiorizace etických hodnot a společenské morálky souvisí morální vývoj jedince. Jak se můžeme dočíst v knize D. Fontany (2003, s. 232), psychologové považují za užitečné pohlížet na morálku ze dvou navzájem souvisejících úhlů pohledu. První pohled je subjektivní. Jedná se o vnitřně zastávané zásady chování. Druhý je objektivní. V tomto případě jde o kladně hodnocené postoje a chování ve skupině, do které jedinec patří.

Obecně je uznáván názor, že morální normy a hodnoty jsou naučené struktury, které si děti osvojují. Freud (in Piaget, 2007, s. 110) vykládal vznik morálního postoje a chování vlivem superega (nadjá), které je z největší části zvnitřnění morálních norem a soudů vštěpovaných rodiči. Stává se tak zdrojem povinností, závazných vzorů, výčitek svědomí a někdy i sebetrestání.

Erikson (in Cakirpaloglu, 2009, s. 161), velmi ovlivněn Freudovou teorií, považuje za podstatnou stránku morální osobnosti pudové tendence. Také tvrdí, že pravidla společensky žádaného jednání jsou zakládána na strachu z očekávaných hrozeb. Eriksonovo učení o morálním vývoji se podobá teoriím Piageta, či Kohlberga, kdy všichni považují vývoj morálních hodnot a cítění za nedílnou součást obecného vývoje poznávacích a emocionálních charakteristik jedince.

Za jedno ze stěžejních děl psychologie morálky lze považovat Morální úsudek dítěte od Jeana Piageta (in Vacek 2005, s. 9). Je stále aktuální a dodnes dospělými (učiteli, vychovateli) prakticky využitelné. Piaget zkoumal morální vývoj v souvislosti s rozvojem myšlení, vypracoval metodu zkoumání morálního úsudku především u dětí mladšího školního věku. Na základě zkoumání vymežil dvě základní stádia morálního vývoje, kterými prochází každý jedinec v ontogenezi, jsou to fáze heteronomie a fáze autonomie. Obecně lze říci, že pro fázi heteronomie je charakteristická poslušnost vůči příkazům druhých, ve fázi autonomie si základní pravidla jednání a rozhodování určuje jedinec sám na základě rozvoje schopnosti morálního usuzování. J. Piaget (2007, s. 110) rozděluje vývoj morálních citů a úsudků do čtyř fází. První je zrod povinnosti. Zde vychází z Boveta, který cit pro povinnost váže na splnění dvou podmínek, jsou jimi příkazy z vnějšku a ochota přijetí těchto příkazů, což předpokládá určitý citový vztah. Na základě toho vzniká respekt, v němž je obsažena náklonnost a bázeň. Jednostranný respekt je zdrojem pocitu povinnosti a plodí u malých dětí morálku poslušnosti charakterizovanou heteronomií. Tento pojem rozebírá Piaget v druhé podkapitole. V tomto období (zhruba do osmi let věku) je působení příkazu podmíněno přítomností toho, kdo jej udělil. V jeho nepřítomnosti ztrácí zákon svou působnost a jeho porušení vyvolává jen přechodný pocit selhání. Třetí podkapitolou je morální realismus. Podle něj jsou závazné povinnosti a hodnoty určovány zákonem a příkazem, a to bez souvislosti se záměry či vztahy jedince. Čtvrtou podkapitolou je fáze autonomie. Toto stádium zahrnuje pokrok v sociální spolupráci mezi dětmi a pokrok příslušných operací má za následek, že dítě začne chápat nové morální vztahy, které jsou založeny na vzájemné úctě a vedou k jisté autonomii.

Kohlberg (in Cakirpaloglu, 2009, s. 47) se též zabýval vývojem mravního vědomí a hodnocení. Na rozdíl od Piageta, tato koncepce zdůrazňuje, že vývoj morálky trvá déle a prochází složitějším systémem jednotlivých vývojových stádií. Kohlberg (in Fontana, 2003, s. 234) tedy definoval celkem šest morálních vývojových stádií:

- Prekonvenční morálka – věk přibližně 2 – 7 let
 1. Zaměření na trest a poslušnost – Děti ještě nemají smysl pro morálku, ale jejich chování může být tvarováno zpevňováním.
 2. Individualistická účelovost a výměna – Pro dítě je správný čin takový, který vyhovuje jeho potřebám. Může tedy jeho chování být v souladu s žádoucím chováním starších, ale často jen proto, že se jim to vyplatí.
- Konvenční morálka – věk přibližně 7 – 11 let
 3. Vzájemné interpersonální požadavky, vztahy a konformita – Děti se snaží plnit požadavky starších. Nejdříve jen v určitých situacích. Později i samy od sebe, podle toho, jak si osvojily pojetí „hodného“ dítěte.
 4. Společenské uspořádání a svědomí (řád a zákon) – Děti se snaží řídit morálními zásadami, protože si vytvářejí smysl pro povinnost vůči autoritě a vůči uchování existujícího společenského pořádku.
- Postkonvenční morálka – věk přibližně od 12 let výše
 5. Společenská úmluva čili užitečnost a práva jednotlivce – Smysl pro povinnost zůstává stále silný, avšak důležitější než zachování daného stavu, je smysl pro spravedlnost a zákonnost. Pravidla jsou tedy vnímána jako něco, co lze, či je žádoucí, změnit.
 6. Univerzální etické zásady – morální zásady jsou spojovány do uspořádané filosofie. Morální rozhodnutí a úvahy berou ohled na všechny podstatné okolnosti. Jedinec v tomto stádiu dokáže nahlížet za povrchnost pouhé spravedlnosti a oprávněnosti.

Morálka bezprostředně souvisí s tématem práce, proto jsme považovali za důležité ji věnovat tuto kapitolu. Velmi významně ovlivňuje chování a jednání. Stejně jako morálku si během vývoje osvojujeme též hodnoty a hodnotové orientace. Tyto složky se navzájem prolínají a ovlivňují.

2.3 Sociokulturní znevýhodnění

Abychom si uvědomili, čím jsou hodnoty mládeže významně determinovány, představíme si instituci rodiny a její funkce. Zároveň si také představíme prostředí, ze kterého naši respondenti pocházejí, jelikož je nedílnou součástí jejich života a tudíž se podílí na jeho utváření. Vrstevnická skupina v určitém věku přebírá rodině do značné míry vliv na jedince, a proto považujeme za nutné ji zmínit, jako jeden z možných determinantů utváření hodnot člověka.

Již V. E. Frankl (1998, s. 136) zmiňuje, že lidé mají tendenci přistupovat ke člověku, jako výtvaru dvou činitelů, dvou sil a mocí. Z jedné strany dědičnosti a z druhé prostředí. Tyto prvky přirovnává k hracímu prostoru, ve kterém se může člověk volně pohybovat. Nemohli bychom však hovořit o člověku jako svobodné bytosti, pokud bychom nezmínili sílu vzdorovat, která je vlastní lidskému duchu. Díky ní nejsme pouze výslednicí mnohoúhelníku sil prostředí a dědičnosti. Nejsme pouze „výrobky“ těchto činitelů. Jsme autentické duchovní bytosti. Avšak vzhledem k tématu práce nebudeme zabíhat do tématu psychiky člověka, či dědičnosti, ale zůstaneme u vnějšího determinantu osobnosti, tedy prostředí.

2.3.1 Vlivy prostředí

Prostředí je vše, co nás obklopuje. Můžeme mít společné prostředí pro život, jako například místo bydliště, ale vždy se bude u každého jedince lišit jeho obsah. Můžeme sem řadit rodinu, přátele, sourozence, přírodu, město, vesnici, místa, která navštěvujeme atd. Kraus a Poláčková (2001, s. 99) obecně definují prostředí jako prostor, který vytváří podmínky pro život, proto se také nazývá životním prostředím. To lze charakterizovat jako část světa, s nímž je člověk ve vzájemném působení. To znamená, že prostředí ovlivňuje vývoj jedince, působí na něj svými podněty a on na tyto podněty reaguje, přizpůsobuje se a také ho aktivně svou prací mění. Vágnerová (2012, s. 42) představuje dimenzi interakce mezi prostředím a vrozenými (dědičnými) dispozicemi člověka. Zmiňuje, že u každého je vzájemné působení individuální. Z toho vyplývá, že vlivy prostředí nemusí vždy působit stejně. Lze také zmínit, že odlišně působí prostředí na člověka v různých vývojových stádiích. Dle Krause a Poláčkové (2001, s. 100) si můžeme prostředí přiblížit prostřednictvím vztahů. Mezi ně zahrnujeme sféru lidí a příroda, kam patří živá a neživá příroda. Dále také lidé a výsledky lidské aktivity, v které nalezneme formativní těžiště v uspokojování materiálních a

duchovních potřeb. Poslední vztah je mezi lidmi navzájem a to jak v širším, tak i užším měřítku.

Troufáme si tvrdit, že dělení prostředí je celá řada. Můžeme jej strukturovat dle velikosti na makroprostředí (prostor vytvářející podmínky pro život celé společnosti), regionální prostředí (prostor vymezující život širší sociální skupiny v rozsáhlém teritoriu uvnitř společnosti), lokální prostředí (pojí se často s bydlištěm – městská část, obec), mikroprostředí (prostor, v němž jedinec pobývá). Dále můžeme prostředí dělit na pracovní, obytné, rekreační, či přirozené a umělé. Dle našeho názoru, je nejčastěji užívané dělení na přírodní prostředí (živá a neživá příroda), společenské (dáno uspořádáním a vztahy uvnitř společenského systému), sociální (chápeme jako hustotu a rozmístění obyvatel, etnicita, věk vzdělanost a podobně) a kulturní prostředí (tvořeno hmotnými i nemateriálními výsledky lidské aktivity).

Dle Vágnerové (2012, s. 43) je člověk v interakci se svým prostředím neustále. Musí se tedy těmto podmínkám přizpůsobit, nebo své prostředí přetvořit tak, aby vyhovovalo jeho požadavkům, je-li toho schopen. Adaptací na vnější podmínky se neustále modifikuje psychika, vlastnosti a projevy člověka.

2.3.2 Sociokulturně znevýhodňující prostředí

Jak již samotný pojem naznačuje, jedná se o prostor, kde kvalita jeho obsahu nějakým způsobem jedinci znesnadňuje socializaci a začlenění do života většinové společnosti. Nejdříve si vymežíme pojem sociální prostředí. To Kolář (2012, s. 129) chápe jako předměty, jevy, situace a děje, které se odehrávají kolem nás a nezávisle na nás. Je to ta část světa, jíž se člověk přizpůsobuje, ale i aktivně na ni působí. Sociální prostředí je tedy především prostor, ve kterém hrají hlavní roli lidé, jejich uspořádání, chování (individuální, skupinové, hromadné), děje a vztahy. Termín sociální znevýhodnění v sobě zahrnuje omezený přístup k některým kulturním, materiálním, sociálním jevům a hodnotám v důsledku sociálně-ekonomického postavení. Kulturní znevýhodnění pak vyznačuje omezenou dostupnost kulturního dědictví, které zahrnuje jak obsah vzdělání, tak kulturní hodnoty.

V souvislosti se sociokulturně znevýhodňujícím prostředím hovoří Slowík (2007, s. 142) o pojmech, jako je evropská a mezinárodní společenská integrace, globalizace, přistěhovalectví a zvýšená migrace. Toto jsou velice aktuální témata, která řeší naše společnost. Avšak pojem sociokulturně znevýhodněné prostředí je téma mnohem starší a složitější. Bývá často spojováno s problémy, jako je jazyková bariéra, národnostní nebo

rasová odlišnost (kulturní projevy, barva pleti), zdravotní postižení, nízký sociální a ekonomický status (nezaměstnanost, nízké vzdělání), sociálně patologické prostředí rodiny nebo komunity, či ústavní výchova. Obecně Palán (2002, s. 183) označuje znevýhodněné obyvatelstvo jako jednu ze skupin, které vyžadují speciální péči z důvodů narušené celkové socializace, která je zapříčiněná částečnou izolací od společnosti, nebo nedostatečnou způsobilostí k zaměstnanosti, eventuelně jiným vyčleněním ze společnosti, či trhu práce.

Postoje společnosti k sociokulturně, rasově, či etnicky odlišným lidem jsou, jak uvádí Vágnerová (2012, s. 652), obvykle ovlivněny nedostatečnou informovaností a omezenými, či nepříznivými zkušenostmi. V České republice je výrazný rozdíl v obecných zkušenostech, respektive v předsudcích, vůči uprchlíkům a Romům. Emoční postoje lidí k uprchlíkům bývají spíše ambivalentní. Lidem je jich líto, ale zároveň se bojí, že s nimi budou potíže. Vůči Romům je postoj české společnosti spíše odmítavý. Zčásti je to důsledek špatné zkušenosti a zčásti jde o neochotu přijmout a tolerovat skupinu s odlišnými hodnotami a jiným, z pohledu většiny lidí rušivým životním stylem.

V současnosti vzdělávání dětí a mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí podrobně upravuje vyhláška č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, která definuje sociálně znevýhodněné prostředí jako místo, kde se dítěti nedostává potřebné podpory k řádnému průběhu vzdělávání včetně spolupráce zákonných zástupců se školou a žák je znevýhodněný nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka. Nyní je již platná vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, která nabude účinnosti 1. 9. 2016, a která stávající vyhlášku nahradí. Ta sociální znevýhodnění nijak nespécifikuje. Bude ho však moci nově poradenské zařízení klasifikovat jako důvod pro stanovení podpůrných opatření k „usnadnění“ vzdělávání pro tyto jedince.

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) konkretizuje podporu vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami. Platí tedy, že: *„Dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami se rozumí osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření. Podpůrnými opatřeními se rozumí nezbytné úpravy ve vzdělávání a školských službách odpovídající zdravotnímu stavu, kulturnímu prostředí nebo jiným životním podmínkám dítěte, žáka nebo studenta. Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na bezplatné poskytování podpůrných opatření školou a školským zařízením.“* (školský zákon č. 561/2004 Sb.)

Děti a mládež vyrůstající v sociokulturně znevýhodněném prostředí jsou ohroženy odlišnou socializací a následně u nich může dojít k poruchám chování či rizikovému chování. Vágnerová (2012, s. 779) charakterizuje poruchy chování jako odchylku v oblasti socializace. Jedinec v tomto případě není schopen dodržovat normy chování odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni svých rozumových schopností. Kromě příčin vzniku geneticky a biologicky daných, sem řadíme i vliv sociálního prostředí. V tomto případě rodina nemusí plnit všechny své funkce, rodiče mohou být anomálními osobnostmi, některé nežádoucí formy chování jsou tolerovány určitou subkulturou, či sociální skupinou, ve které jedinec vyrůstá a můžeme sem zařadit též určitý životní styl, či životní prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá. Mezi poruchy chování patří záškoláctví, útěky z domova, toulání, krádeže, lhaní, různé agresivní chování, jako je například šikana, či vandalismus.

2.4 Rodina a vrstevnická skupina

2.4.1 Pojem rodina

Rodina je malá, primární, sociální skupina, do které se jedinec rodí, a ve které vyrůstá. Ve většině případů poskytuje zázemí, pocity bezpečí a jistoty. Kraus a Poláčková (2001, s. 78) obecně definují rodinu, jako společně žijící malou skupinu lidí spojenou pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami. V současnosti lze rodinu považovat za institucionalizovaný sociální útvar tvořený nejméně třemi osobami, mezi nimiž existují příbuzenské, rodičovské, nebo manželské vztahy. Rodina je postavena na partnerském vztahu osob opačného pohlaví, které má trvalejší ráz a předpokládá se existence alespoň jednoho dítěte. Často se užívá slovního spojení: rodina, jako základní článek společnosti. Můžeme se také seznámit s pojmem „ostrov rodiny“, jenž zmiňuje ve své knize Rieger (2009, s. 17) a který umožňuje představit si svět rodiny a komunikaci o něm přijatelným a srozumitelným způsobem. Předností tohoto výkladového konceptu je propojení digitálního (levohemisférového, rozumového, na logiku zaměřeného) a analogového (pravochemisférového, obrazného, intuitivního) procesu myšlení a komunikování.

Vágnerová (2012, s. 45) považuje rodinu za nejvýznamnější sociální skupinu z hlediska rozvoje dětské osobnosti. Mateřská osoba, později širší rodina, je pro dítě zdrojem pocitu bezpečí a jistoty a zároveň je zdrojem informací o něm samém. Matoušek a Matoušková (2011, s. 42) potvrzují, že rodinné vazby zprvu mezi matkou a dítětem, později mezi otcem a dítětem a dalšími členy rodiny, jsou klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Vrozeným základem pevné vazby je takzvané vazbové chování, jež je založené na přirozené

rodičovské péči. Matka hned po porodu zrcadlí chování dítěte, a také ono zrcadlí matčino. Dobře fungující rodina synchronizuje aktivitu svých členů tak, aby mohla fungovat samostatně ve prospěch všech zúčastněných. Pokud se u dítěte nevytvoří základní důvěra k dospělému, zvolí si buď cestu zesilování emočních projevů (převládá závislost), nebo ji naopak potlačuje a stylizuje se do postavy nezávislého jedince (vyhýbavá vazba).

Mezi vážné determinanty vývoje dětské psychiky patří rozvod, jak uvádí Jedlička (in Vališová, Kasíková, 2007, s. 324). Ten západní postindustriální společnost čím dál více toleruje, i přes to, že jde o velmi stresovou záležitost a může vést k narušení osobnostního vývoje a duševního zdraví především u dětí a mládeže. U dětí z rozvedených rodin bývá častější výskyt úzkostných poruch. Může se pojít s řadou školních problémů a rizikovým chováním.

Matoušek a Pazlarová (2010, s. 12) uvádí, že civilizace v posledních dvou stoletích nadřadila jedince nad rodinou. Proto lze v dnešní době rodinu označit jako instituci rizikovou, nestabilní a křehkou. Za běžné se v současnosti považuje příslušnost jednoho člověka k několika rodinám. Je také obvyklé hledat „útočiště“ v práci. Ještě před průmyslovou revolucí si lidé častěji volili rodinu. Proto také případy lidí, žijících samy jsou stále častější. Přechodnou formou mezi dvěma odlišnými světy jsou takzvaní LATs (living apart together), což v překladu znamená, že spolu lidé nebydlí, ale spojují se pouze někdy a jen za nějakým účelem. Tento stále se rozšiřující styl života nemění nic na tom, že lidé stále potřebují mít pro sebe významného druhého. Potřebují si potvrdit svou osobu tím, že budou své plány, starosti a naděje sdílet s někým blízkým.

2.4.2 Funkce rodiny

Domníváme se, že na rodinu jsou v posledních desetiletích kladeny čím dál větší nároky. Musí vykonávat mnoho činností a plnit množství funkcí, aby zajistila její bezpečný chod. Kraus a Poláčková (2001, s. 79) uvádí, že rodina musí zajistit své členy hmotně, pečuje o zdraví, kulturní návyky, výživu, zabezpečuje socializační a výchovné prostředí pro děti, vštěpuje jim morální postoje, usměrňuje je, ovlivňuje, podporuje a chrání. S tím korespondují Matoušek s Pazlarovou (2010, s. 14), když uvádí, že v dnešní době má rodina převážně funkci podporování socializace, nebo také vychovávání dětí, vztahovou podporu dospělých lidí a ekonomickou podporu všech svých členů. Dle Krause a Poláčkové (2001, s. 79) v současnosti převzaly mnoho funkcí rodiny státní organizace. Lze je tedy shrnout do dvou nejpodstatnějších:

- Biologicko – reprodukční funkce – tato složka má význam jak pro společnost, tak pro jedince. Aby se zajistila perspektiva rozvoje společnosti, musí mít stabilní reprodukční základu. Proto také stát zasahuje do oblasti péče o rodinu řadou sociálních zabezpečení. Pro jedince má reprodukce význam zajištění biologických a sexuálních potřeb a zároveň potřebu pokračování rodu každého člověka.
- Socializačně – ekonomická funkce – tato složka obsahuje mnoho aspektů. Lze ji vyložit tak, že rodina je významným prvkem v rozvoji ekonomického systému společnosti. Zároveň sama musí ekonomicky zabezpečovat všechny její členy. Jako primární skupina učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu. Touto funkcí se také míní zabezpečování kulturních, mravních, estetických a zdravotních potřeb.

Tóthová (2011, s. 43) zdůrazňuje nezbytnou emoční funkci rodiny. Tu též nazývá emočním systémem, který můžeme chápat jako interakční prostor, jehož hranice jsou vymezeny působením vnitřní rodinné soudržnosti nebo jakési implicitní oddanosti. Dává dítěti pocit jistoty a bezpečí.

Některé funkce rodiny považuje Matoušek s Pazlarovou (2010, s. 14) za nahraditelné, některé nikoli. Již léta se snaží společnost na místo nefunkčních rodin zavést jiné pečovatelské organizace. Avšak tyto pokusy stále více potvrzují, že rodinu nahradit nelze. Můžeme také hovořit o nepříznivých účincích ústavní výchovy na děti. Ty popisuje odborná literatura jako psychickou deprivaci. Nefunkčnost ústavní výchovy potvrzuje výzkum Ministerstva vnitra ČR, který uvádí, že více než polovina dětí propuštěná z náhradní rodinné péče spáchá nějaký trestní zločin. Vágnerová (2015, s. 702) dokonce tvrdí, že špatným zacházením v rodině nebo mimo ni trpí v současnosti více dětí, než somatickými chorobami. Přestože se tím společnost v posledních letech více zabývá, mnoho případů zůstává dosud nezachyceno. Neadekvátní péče může mít řadu forem. Lze zmínit například syndrom CAN, neboli syndrom týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte. Můžeme se také setkat s psychickou deprivací. Pokud jde o děti vyrůstající v rodině, pak všechny typy ohrožení dítěte najdeme ve vztazích a interakcích rodičů. Některá rizika se ale mohou týkat výbavy dítěte samotného. Mezi rizikové faktory na straně rodičů lze řadit individuální psychopatologii vychovatelů, do které spadá například těžká deprese, užívání alkoholu, drog a jiné psychické problémy. Ve většině případů se však jedná o charakteristické osobnostní rysy, jako je snížená frustrační tolerance, výrazná impulzivita a další. Mezi další rizika patří negativní zážitky, které rodiče prožili v dětství. Jako rizikové faktory na straně dítěte lze uvést různé druhy postižení, odlišnou reaktivitu v útlém věku (plačtivost, dráždivost). Můžeme sem

také zařadit rizikové faktory na straně prostředí, kdy se domníváme, že mohou mít také negativní vliv na jedince.

2.4.3 Vrstevnická skupina

Vrstevnická skupina nám v určitém věku poskytuje pocit příslušnosti. Máme s kým sdílet své názory, problémy, radosti a volný čas. Toto má velký vliv na sebepojetí člověka. Kolář (2012, s. 126) charakterizuje vrstevnickou skupinu jako seskupení, pro něž je typická věková blízkost, která je podložena blízkostí názorů a společným jednáním. Má bezprostřední kontakty a jedinci v ní mají silný pocit příslušnosti. Mají společnou činnost, během které snaží dosáhnout stejných cílů a uctívají stejné hodnoty. V této souvislosti existují skupiny pozitivně laděné, ale také skupiny, jejichž cíle jsou asociální, některé až antisociální. Vrstevnická skupina dle Vágnerové (2012, s. 46) získává během dětství čím dál větší vliv. Nárůst jejího významu souvisí s celkovým vývojem jedince, jeho osamostatňováním a odpoutáváním z vázanosti na rodinu. Již v předškolním věku plní vrstevnická skupina funkci rozvoje určitých dovedností, schopností (jiného druhu než jsou ty, co rozvíjí rodina nebo škola) a sdílení společných zážitků. V této skupině nemá dítě své postavení jisté. Musí se umět prosadit, ale zároveň si ostatní získat. Dítě, které je určitým způsobem znevýhodněné, může být vrstevnickou skupinou odmítáno a špatně hodnoceno. Může získat špatnou pozici a to ovlivní jeho sebeúctu a sebehodnocení. V období dospívání se jedinec odpoutává od rodiny a nahrazuje ji vazbou na vrstevnickou skupinu. V této době se mění charakter skupiny. Členové si vytvářejí vlastní normy a hodnoty. Protože se zvyšuje potřeba být přijat touto skupinou, mohou se pod jejím vlivem začít někteří dospívající chovat rizikovým, či sociálně nepřijatelným způsobem.

Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější, než pro jedince, kterým je v rodině poskytována dostatečná míra opory a zároveň jsou jim vytyčovány jasné hranice dovoleného chování, jak zmiňuje Matoušek a Matoušková v knize *Mládež a delikvence* (2011, s. 83). Vrstevnická skupina není pro dospívající jen bezproblémovým zázemím. Nejen pro děti vyrůstající v rodinách bez zájmu, jasných pravidel, ohrožované despotickým trestáním, ale i pro jedince z rodin funkčních je mnohdy vrstevnická skupina stresovou záležitostí. Úkolem každého člena je totiž obstát v očích druhých, jako někdo kdo je v pořádku a sdílí plně jejich hodnoty. Nároky na konformitu jsou mnohdy v těchto skupinách vyšší, než v jakýchkoliv jiných. Je zde nárok na stejné vyjadřování, styl oblékání, poslouchání stejné hudby. Jedinec by měl sdílet totožné názory a postoje ke škole, k rodičům, autoritám, ale také k alkoholu, drogám, kouření, penězům a podobně.

Vrstevníckou skupinu považuje Vágnerová (2012, s. 371) za oporu v procesu utváření individuality jedince. Dospívající se může definovat příslušností ke skupině, takzvanou skupinovou identitou. Ta mu pomáhá překonávat nejistotu v procesu osamostatňování. Vazba na skupinu snižuje individuální zodpovědnost a zvyšuje pocit sebejistoty a sebevědomí, jehož by jedinec pravděpodobně jinak nedocílil. Sebevymezení ve skupině je relativně snadné a jedinec tím získá obvykle uspokojující obraz sebe sama. Skupinová identita tvoří významnou část individuálního sebepojetí, které v tomto období prochází zásadní proměnou a vzhledem k tomu není dostatečně stabilní.

Kraus a Poláčková (2001, s. 133) charakterizují vrstevnícké skupiny podle obecných kritérií pro sociální skupiny. To znamená, že je můžeme dělit podle velikosti, či struktury (pohlavní, náboženské, politické, sociální příslušnosti). Důležitými znaky a kritérii pro třídění skupin jsou jejich cíle, hodnoty, normy, ale hlavně stupeň formálnosti a organizovanosti. Většinou bývají za vrstevnícké skupiny považovány ty, které vznikají spontánně, přirozeně a mají neformální charakter (mají svá pravidla, symboliku a řád). Avšak i skupiny, které vznikly formálně a organizovaně musíme uvažovat jako vrstevnícké skupiny.

	<i>Skupiny neformální</i>	<i>Skupiny formální</i>
1.	<i>Členství je spontánní, vedené emotivní přitažlivostí, dobrovolné</i>	<i>Členství je dáno vnějšími zásahy, určené</i>
2.	<i>Dominují vztahy osobních sympatií</i>	<i>Dominují vztahy organizační</i>
3.	<i>Členové mají pocit sounáležitosti</i>	<i>Příslušnost ke skupině vyplývá z formálního členství</i>
4.	<i>Struktura skupiny a její hierarchizace vyrůstá zevnitř života skupiny</i>	<i>Struktura a hierarchizace je stanovena</i>
5.	<i>Systém hodnot a norem vychází od jednotlivých členů</i>	<i>Cíle a normy jsou dány a nerespektují zájmy individuální</i>
6.	<i>Systém kontroly je dán dohodou</i>	<i>Systém kontroly respektuje formální sankce</i>
7.	<i>Řízení skupiny vychází spontánně z individualit</i>	<i>Řízení skupiny je určeno</i>

Tabulka č. 1: Přehled vlastností formálních a neformálních skupin dle Krause a Poláčkové (2001, s. 133)

Z pedagogického hlediska je problematika vrstevnických skupin velice důležitá, jak uvádí Kraus a Poláčková (2001, s. 135). Výchovný pracovník by měl mít přehled o těchto skupinách, vědět o jejich působení a znát povahu jejich aktivit. Seskupení vrstevníků vzniká převážně ve volném čase a je nahodilé. Můžeme hovořit o takzvaných partách. Pedagog by měl využít všechny své možnosti a prostředky ke zjištění informací o činnostech těchto skupin. Nedostatečná intervence rodiny, učitelů a vychovatelů by mohla vést k deviantním formám chování těchto mládežnických skupin.

2.5 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

„Kontakt produkuje energii potřebnou k tomu, aby se udála změna.“

F. S. Perls (in Česká asociace streetwork, 2007, s. 7)

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (dále též NZDM) jsou v České republice institucí poměrně novou, jak uvádí portál Streetwork (dostupné z: <http://www.streetwork.cz/>). Tyto organizace se u nás začaly rozvíjet zhruba od druhé poloviny devadesátých let minulého století. K jejich velkému rozvoji došlo na konci devadesátých let. Kořeny vzniku těchto organizací lze hledat ve čtyřech meznících. Prvním bylo zavedení funkce sociálního asistenta v rámci usnesení vlády č. 341/94 k Programu sociální prevence a prevence kriminality. S tím byl spojený vznik práce na ulici, nebo také streetwork a zakládání klubů pro děti a mládež. Druhým významným momentem bylo zavedení přímých grantových programů, díky kterým přišla do klubů významná finanční podpora. Třetím krokem bylo založení pracovní skupiny nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v rámci České asociace streetwork (dále též ČAS). Jako poslední mezník zmiňuje Jan Čechlovský lidi, kteří dle jeho názoru významně ovlivnili vznik NZDM v České republice. Byl to Jiří Staniček, Vladimír Bodlák, Petr Klíma a Aleš Herzog. Tito muži se zasloužili v oblasti NZDM například o vymezení řady pojmů, jako je nízkoprahovost v sociálních službách, nízkoprahová centra a další. Stáli u zrodu České asociace streetwork a vytvoření standardů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež.

V současnosti pojem nízkoprahová zařízení pro děti a mládež vymezuje zákon číslo 108/2006 o sociálních službách, konkrétně §62. Ten je definuje jako organizace, které poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od šesti do dvaceti šesti let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením, nebo snížením rizik vyplývajících z kvality vedeného života, umožnit jim lépe

se orientovat v sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé životní situace. Služba může být poskytována klientům anonymně.

Služba podle zákona 108/2006 o sociálních službách obsahuje tyto základní činnosti (in Česká asociace streetwork, 2007, s. 354):

- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti (situační intervence, doučování, svépomocné aktivity, jednoduché instrumentální volnočasové aktivity, složitější volnočasové aktivity realizované z vlastní vůle klienta, akce, které iniciovali sami klienti, výjezdové aktivity, zážitkovou pedagogiku);
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (programy pro komunitu, svépomocné aktivity, besedy);
- sociálně terapeutické činnosti (preventivně zaměřené programy, tematické programy, skupinové práce / práce se skupinou, práce s blízkými osobami realizovaná pouze za souhlasu klienta);
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (poradenství, krizová pomoc, informační servis, kontakt s institucemi ve prospěch klienta).

Česká asociace streetwork (2007, s. 12) definuje tuto činnost jako komplex nízkoprahově organizovaných, psychosociálních služeb, jejichž cílem je vytvořit podmínky pro navázání kontaktu – vztahu a konkrétní práci s jednotlivci (a sociálními skupinami), kteří se vyhýbají, či nevyhledávají institucionální pomoc a u nichž je vážný předpoklad potřeby a účelnosti této pomoci.

Potenciálními klienty nízkoprahových center jsou proměnlivá uskupení dospívajících, u nichž je velmi složité vysledovat společné rysy. Jde o neformální skupiny mládeže, setkávající se na určitém oblíbeném místě, trávící spolu čas, situačně spřádající plány a následně podle nich realizující různé akce (mejdán, kino, čundr, výlet za oblíbenou kapelou). V současné praxi se setkáváme se dvěma způsoby označení subjektu zájmu (jedinci i sociální skupiny). Za prvé jsou to dlouhodobí nositelé konkrétního patologického jevu (ti, co bezprostředně svým chováním ohrožují své nejbližší okolí i samy sebe – například závislí na návykových látkách, chroničtí pachatelé pouličních incidentů). Druhým typem jsou rizikové skupiny mládeže s epizodickým výskytem sociálně patologického chování (například mladí nezaměstnaní). Obecně tedy klienty nízkoprahových center pro děti a mládež charakterizuje,

jinak řečeno nálepkuje, nějaký problém, fakt přítomnosti určité patologie, či sociální deviace (prostituce, experimentování s drogami, závislost, kriminalita, sprejerství a podobně).

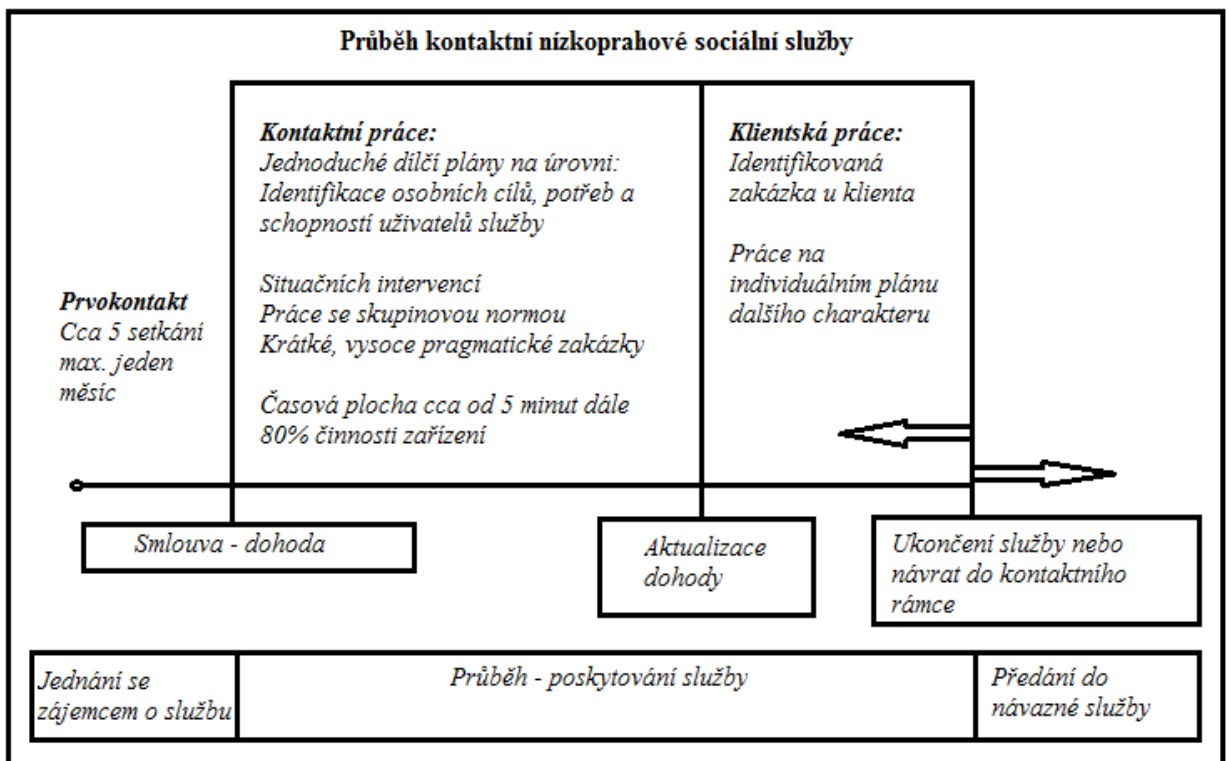
Aby aktivita jednotlivých center měla společný činitel, vydala Česká asociace streetwork (dostupné z: www.streetwork.cz) standardy kvality sociálních služeb určené nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež. Tyto standardy slouží jako vodítko, jakým způsobem kvalitu ve svých zařízeních naplnit. Jsou také prostředkem pro zajištění, měřitelnou a ověřitelnou kontrolu stanovené úrovně kvality členů České asociace streetwork sdružující nízkoprahové služby. Radíme sem procedurální standardy, které stanovují, jak má poskytovaná služba vypadat. Zaměřují se, na co si máme dávat pozor při jednání se zájemcem o službu a jak ji přizpůsobit individuálním podmínkám každého člověka. Personální standardy se zaměřují na zajištění služeb z hlediska pracovníků – jejich dovednostem, vzdělání, vedení, podpoře a podmínkám, které pro práci mají. Provozní standardy definují podmínky z hlediska prostor, kde jsou služby poskytovány, dostupnosti, rozvoje jejich kvality a ekonomického zajištění.

Jednotlivé podmínky poskytování služby nízkoprahového centra pro děti a mládež lze shrnout do následujících bodů:

- Cílem této sociální služby je umožnit jedincům v nepříznivé sociální situaci zůstat součástí přirozeného prostředí, žít běžným způsobem. Zároveň zachovat a rozvíjet jejich důstojný život a poskytovat služby, které jsou bezpečné a odborné.
- Zařízení respektuje základní lidská práva uživatelů služeb.
- Zájemce o službu je před uzavřením dohody seznámen se všemi podmínkami poskytování služby. Pracovník zjišťuje, co zájemce od služby očekává a společně pak vytvoří plán, jak budou dohodnuté cíle naplněny. Poskytování služby pak vychází z těchto cílů a potřeb uživatele a je postaveno především na jeho schopnostech.
- Zařízení si shromažďuje a vede údaje o uživatelích, které umožňují poskytovat kvalitní, bezpečné a odborné služby.
- Zařízení si vytvoří vlastní vnitřní pravidla, která umožňují správný chod organizace.
- Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež aktivně podporuje uživatele ve využívání běžných služeb, které jsou v dané lokalitě dostupné. Též ho

podporuje ve využívání vlastních sociálních sítí, jako je například rodina, přátelé a snaží se předejít jeho návyku na sociální službu.

Česká asociace streetwork (2007, s. 351) řadí nízkoprahová centra pro děti a mládež mezi služby sociální prevence. V tomto ohledu si kladou organizace za cíl snahu zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy z důvodů krizové sociální situace, životních návyků, způsobu života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňujícího prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Jako zásadní nástroj působení na cílovou skupinu dětí a mládeže lze považovat aktivní ovlivňování a měnění skupinové normy. Tato norma může vést k rizikovému chování jednotlivců. Pracovníci se snaží ovlivnit skupinu například vysvětlením dopadu zákona, s pozitivním dopadem na jednotlivce. Skupinová norma je u dospívajících jedním z významných faktorů ovlivňujících identitu a sebedefinování mladistvého. Ovlivňuje též významně tvorbu hodnotové orientace. Proto je v NZDM kladen velký důraz právě na prevenci, nejčastěji vykonávanou formou kontaktní práce.

Obrázek č. 1: Průběh kontaktu se zájemcem o službu v rámci nízkoprahového centra pro děti a mládež dle České asociace streetwork (2007, s. 355)

I přes to, že je služba dobrovolná a zájemci o ní jsou v dokumentech zařízení vedeni anonymně například pod číselnými kódy, musí mít nějaký řád a nějaká pravidla, aby mohla co

nejlépe pracovat a plnit své funkce. Ty upravují standardy kvality a jsou individuálně dotvářeny v podmínkách jednotlivých nízkoprahových zařízení. Ta se snaží nezatížit klienty svou byrokracií. Proto nutnosti, které se musí se zájemcem o službu vykonat, jsou velmi rychlé, jasné a stručné. Pokud by tyto podmínky neplnily, mohly by klienty odradit a to by bylo v rozporu se samotným posláním těchto organizací.

2.6 Shrnutí teoretické části

V teoretické části práce jsme se pokusili položit informační základ pro část praktickou, ve které budeme pomocí polostrukturovaných rozhovorů s mládeží navštěvující nízkoprahové zařízení pro děti a mládež zkoumat jejich hodnotové orientace. Zaměřili jsme se tedy na problematiku věkové skupiny mladých lidí. Popsali jsme období, ve kterém se teď mohou tito jedinci nacházet a s čím se v něm mohou potýkat. Abychom komplexně představili téma hodnot a hodnotové orientace, rozebrali jsme v této kapitole pojetí hodnot, proces hodnocení. Pro představu různých pohledů na hodnoty jsme si uvedly jejich klasifikaci například od Rokeacheho (in Prudký, 2009, s. 20), Sprangera (in Říčan, 2010, s. 106), Frankla (1997, s. 44), nebo Schelera (1992, s. 221) atd. Rozebrali jsme též hodnotovou orientaci. Vzhledem k tomu, že se její definice liší v pojetí různých odborníků, zvolili jsme pro náš výzkum Kolářovu (2012, s. 49), která říká, že hodnotová orientace je z pohledu jedince to, co je pro něj důležité, potřebné a hodnotné. Hodnoty si osvojujeme v procesu socializace. Proto jsme představili pojem „výchova k hodnotám“. Ta kultivuje hodnotové myšlení aj., které ovlivňuje naše chování, jednání a prožívání. Proto jsme na tuto kapitolu navázaly tématem morálního vývoje člověka, který s hodnotami a hodnotovými orientacemi tedy bezprostředně souvisí. Představili jsme z našeho pohledu nejvýznamnější autory, kteří se zabývali morálním vývojem člověka, jako byl například Jean Piaget (in Vacek 2005, s. 9), či Lawrence Kohlberga (in Cakirpaloglu, 2009, s. 47). Nedílnou součástí tématu diplomové práce je problematika sociokulturního znevýhodnění. Abychom umožnili komplexní pohled na tuto tematiku, rozebrali jsme nejprve vlivy prostředí, neboli to, jak působí prostředí na vývoj jedince. Poté jsme charakterizovali sociokulturně znevýhodňující prostředí a to, jak je uvedeno v zákoně z hlediska vzdělávání. Na hodnoty a hodnotové orientace mají velký vliv sociální skupiny, jichž je člověk v životě součástí. První, se kterou se jedinec setká, je rodina. Ta do určitého věku hraje v životě většiny lidí hlavní roli. Tu zhruba ve věku deseti let začne přebírat vrstevnická skupina. Obě tyto skupiny jsme rozebrali v teoretické části. Poslední kapitolou, které jsme věnovali pozornost, jsou nízkoprahová zařízení pro děti a mládež.

Výzkumný vzorek pro výzkum jsou mladí lidé navštěvující NZDM. Proto jsme se pokusili představit, co jsou tato zařízení, jak fungují a za jakým účelem jsou zřizována.

3 Praktická část

3.1 Téma výzkumu

Tématem výzkumu jsou hodnotové orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Tato skupina mladistvých tráví většinou volný čas ve skupinách vrstevníků. Nemají pevně danou náplň trávení volného času, proto se obvykle nudí a důsledkem toho jsou velmi náchylní a ovlivnitelní k patologickému chování. Posláním nízkoprahových center je pozitivně ovlivňovat volný čas této sociální skupiny, v tomto případě se reguluje možnost nevhodného trávení volného času tím, že jim jsou poskytnuté prostory, kde je široká škála možného vyžití, můžeme zmínit například posilovnu, stolní tenis, počítače, herní konzole, různé kroužky a další. Můžeme předpokládat i jistý vliv na hodnotovou orientaci těchto jedinců ze strany autorit nízkoprahového centra, vzhledem k množství volného času, který zde stráví. Pro definování hodnotových orientací jsme zvolili psychologické pojetí Koláře (2012, s. 49). Ten je definuje jako něco, co je pro jedince subjektivně důležité a potřebné.

3.2 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Cílem výzkumu je popsat hodnotovou orientaci adolescentů docházejících do nízkoprahového centra pro děti a mládež (dále též klub). **Výzkumná otázka** v souladu s výzkumným cílem zní: Jaké jsou hodnotové orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí docházejících do nízkoprahového zařízení pro děti a mládež?

3.3 Metodologie výzkumu

Vzhledem k výzkumnému cíli byl zvolen kvalitativní výzkumný design s využitím metody polostrukturovaného rozhovoru. Eger a Egerová (2014, s. 28) uvádí, že kvalitativní výzkum se začal rozšiřovat až na konci 20. století a zájem o něj roste, tím dochází k vylepšování metodologie tohoto typu výzkumu, jednotlivých metod a procedur. Švaříček a Šedřová (2007, s. 13) považují za významný mezník, při kterém došlo k vyhraňování teoretických východisek kvantitativního a kvalitativního přístupu, rozvoj některých

metodologických škol (interpretativismus, interakcionismus). I přes to, že kvalitativní výzkum byl uznán jako samostatná metodologická strategie, stále panuje velká terminologická rozrůzněnost v jeho definování. Téměř každá definice zdůrazňuje jiný znak kvalitativního výzkumu jako zásadní odlišující aspekt. Miovský (2006, s. 18) po podrobném rozboru odborné literatury vytvořil definici, kde je kvalitativní přístup v psychologických vědách chápán jako přístup využívající principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti (množství psychologických procesů je vázáno pouze na určitý kontext), procesuálnosti, dynamiky a v jehož rámci se cíleně pracuje s reflexivní povahou jakéhokoliv psychologického zkoumání. Pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných psychologických fenoménů naší vnější a vnitřní reality využívá kvalitativních metod. Švaříček a Šed'ová (2007, s. 17) charakterizují kvalitativní přístup jako proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi účastníkem výzkumu a badatelem. Záměrem výzkumníka je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.

V praktické části se podrobněji zabýváme fenoménem hodnotové orientace. Můžeme tedy náš výzkum charakterizovat jako fenomenologický. „*V základech fenomenologie leží přesvědčení, že filosofické poznání nespočívá v konstruování obecných principů, ale v deskripci „fenoménů“, tj. věcí samých.*“ Takto charakterizuje fenomenologický výzkum Hendl (2008, s. 73). Eger a Egerová (2014, s. 29) ho chápou jako strategii výzkumu, kde se výzkumník zaměřuje na identifikování podstaty lidské zkušenosti o fenoménu, který je popisován. Výzkumné procesy zahrnují studium malého počtu jedinců za účelem zjištění toho, jak respondenti vnímají určitou skutečnost. Ve výzkumné praxi vyžaduje tento princip nepředpojatý názor ke zkoumanému problému.

3.3.1 Polostrukturovaný rozhovor

Obecně definuje Kvale (in Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 158) rozhovor jako metodu, jejímž účelem je získat vyličení živého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsanych jevů. Prostřednictvím interview jsou tedy zkoumáni členové určitého prostředí, specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny. V našem případě to znamená snahu o proniknutí do světa hodnotových orientací sociokulturně znevýhodněných mladistvých prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. S touto metodou je možnost držet se zkoumané problematiky pomocí předem stanovených otázek, ale zároveň má výzkumník dveře otevřené při doptávání

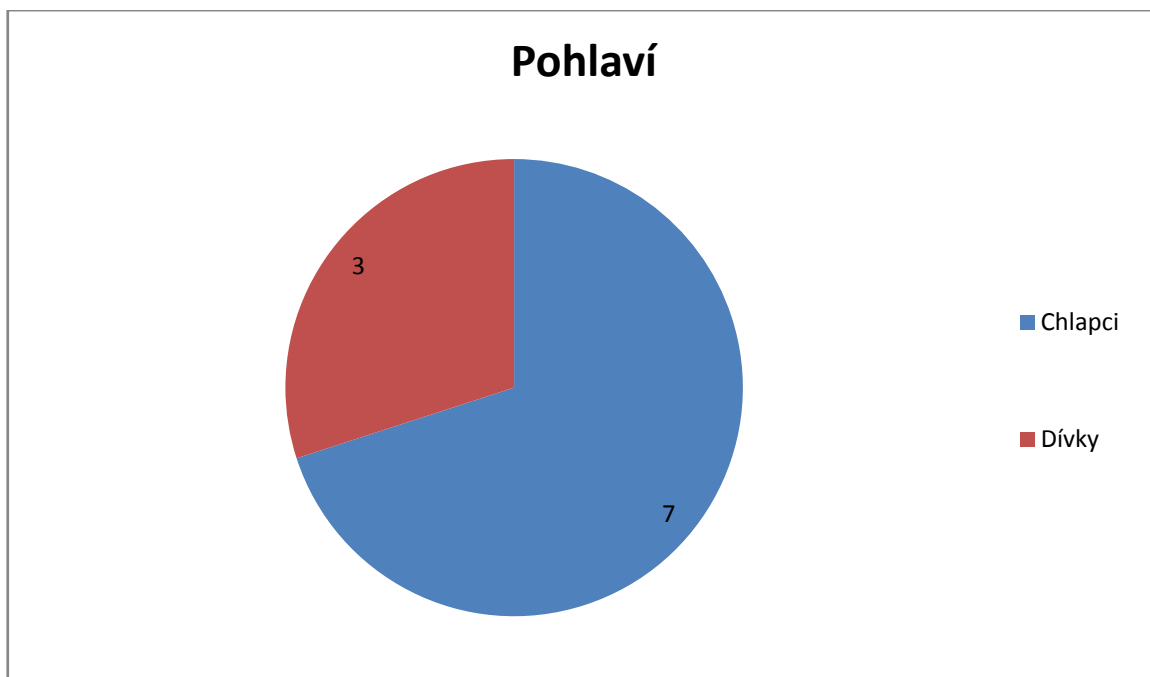
se na jistá témata, která se objeví až během rozhovoru a on je nepředpovídal, a která mohou zkoumanou problematiku obohatit.

Interview vyžaduje citlivost, dovednost, koncentraci, interpersonální porozumění a disciplínu (Hendl, 2008, s. 164). Je nutné učinit řadu rozhodnutí o obsahu otázek, jejich formě a pořadí. Též se musí uvážit možná délka rozhovoru. V tomto ohledu jsme dostali radu od vedoucího pracovníka nízkoprahového zařízení pro děti a mládež. Ta zněla, že bychom měli rozhovor udělat krátký, jasný a stručný. Koncentrace pozornosti mladistvých ze sociokulturně znevýhodněného prostředí dle jejich zkušeností nevydrží příliš dlouho. Proto jsme zvolili relativně krátký rozhovor. Typ otázek splňoval požadavek jasnosti a stručnosti pro jejich snadné pochopení všemi potencionálními respondenty. Na začátku rozhovoru je nutné naladit se s respondentem na stejnou vlnu. O to jsme se snažili i my před každým rozhovorem. Též jsme sdělili, proč rozhovor požadujeme, a představili sami sebe. Uvolnilo to atmosféru a pro respondenty bylo snazší se otevřít ve sdílení informací. Na konci každého rozhovoru jsme se ho snažili pozitivně zakončit poděkováním, popřípadě povzbuzujícími slovy směřovanými informantovy, aby v něm rozhovor nezanedbal negativní emoce. Polostrukturované dotazování, je střední cestou mezi dotazováním s pevně danou strukturou a uzavřenými otázkami a volnými rozhovory, kde není předem daná žádná struktura, a které mnohdy vypadají spíše jako volné vyprávění subjektu. Polostandardizované interview se vyznačuje velkou pružností celého procesu získávání informací.

3.3.2 Výzkumný vzorek a jeho charakteristika

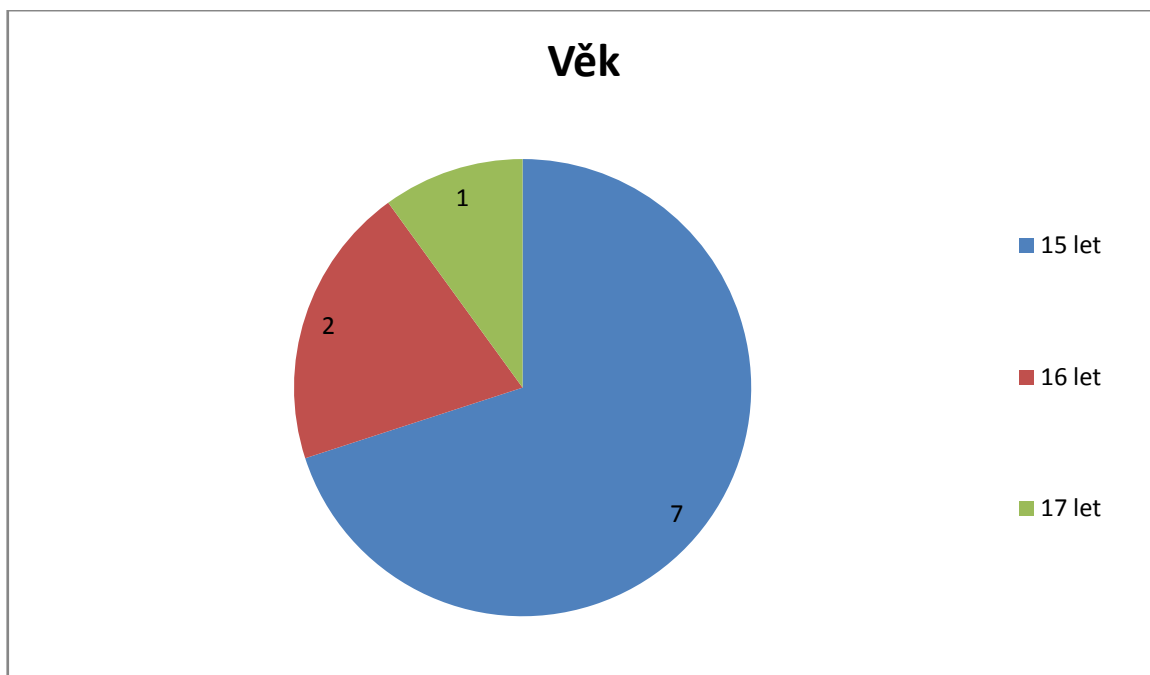
Výzkumným vzorkem byli chlapci a dívky ve věku od patnácti do sedmnácti let, kteří navštěvují nízkoprahové centrum. Konkrétně s námi hovořilo sedm chlapců a tři dívky. Původně jsme počítali s větším věkovým rozptylem, ale museli jsme se přizpůsobit mladistvým, kteří do klubu dochází. Fakt, že tato mládež tráví téměř každé odpoledne po škole v zařízení, chápeme jako potvrzení, že se jedná o skupinu jedinců ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

Abychom získali základní informace o mladistvých, se kterými jsme vedli rozhovory a zároveň zachovali jejich anonymitu, položili jsme každému otázky týkající se věku, pohlaví a toho, zda chodí na základní školu, střední školu, nebo zda je veden na úřadu práce. Tyto informace by měli posloužit ke stručnému předvedení našeho výzkumného vzorku.

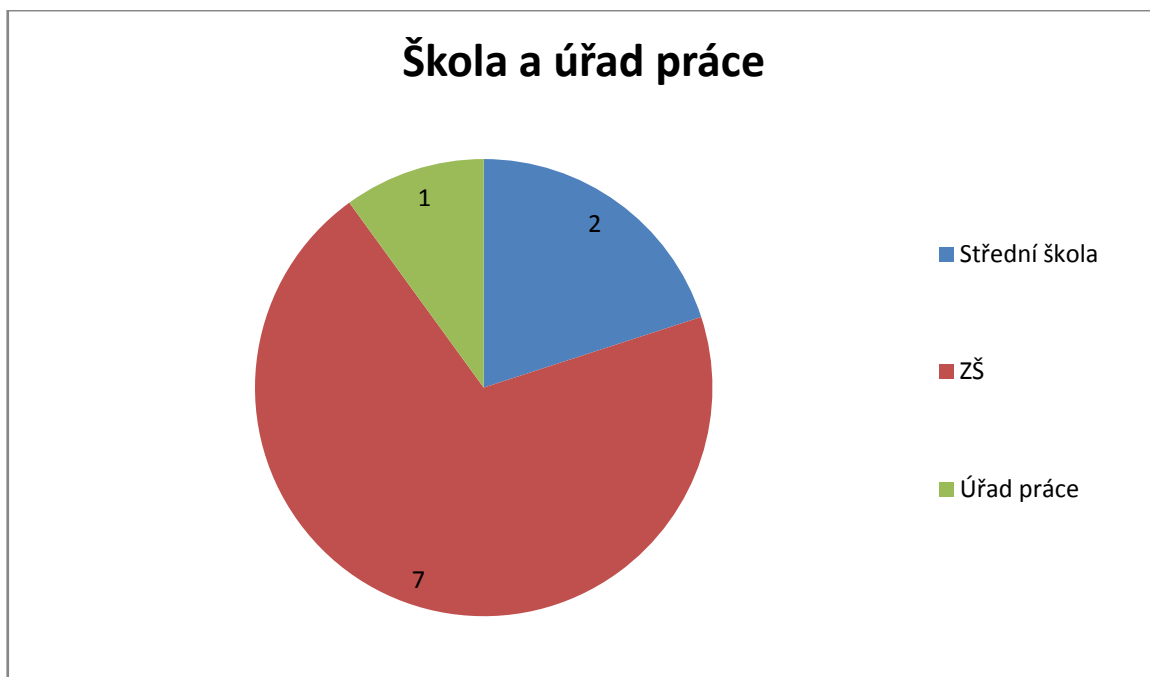
Graf č. 1: Pohlaví respondentů

První graf má pro nás tedy informativní funkci. Představuje podíl dívek a chlapců, kteří se zúčastnili rozhovorů. Celkově do nízkoprahového centra, kde výzkum proběhl, dochází větší množství chlapců, než dívek. Bylo proto pravděpodobné, že se to na výzkumu promítne. Dle našeho názoru to může být tím, že pro chlapce je tu více možností na trávení volného času. Je zde posilovna a herní konzole. Troufáme si tvrdit, že zájemci o službu ve většině případů nemají peníze na to, aby mohli chodit každý den do posilovny, nebo měli doma herní konzoly. Proto jsou rádi a vděční, že mohou trávit svůj volný čas zde. Obvykle pro chlapce ve věkové skupině mládeže je velice důležitý vzhled. Snaží se vypadat dobře, aby se líbili nejen sobě, ale i dívkám. Posilovna je pro ně ideálním místem, kde na sobě mohou pracovat. Je zde také zrcadlo, ve kterém poměřují velikost svalů. Vedoucí pracovnice nízkoprahového centra nám sdělila, že jsou tímto způsobem schopni trávit celá odpoledne. Obecně je též pro chlapce charakteristické zaujetí technikou a věcmi s ní souvisejícími. Rádi tráví čas u počítače, či u různých druhů herních konzol. Je to trend posledních let až desetiletí. Proto mladí chlapci tráví čas v klubu. Vyžití tohoto typu je zde pro ně volně přístupné. Pro dívky jsou tu počítače, nebo mohou prostě jen přijít, posedět a popovídat si. Toto ale mohou dělat kdekoliv jinde a v podstatě je u toho nebude nikdo muset „dozorovat“. Je však těžké dívky tohoto věku něčím zaujmout. Většinou se jejich zájem pohybuje v oblasti vlastního vzhledu, kamarádek a party, ale hlavně chlapců a lásek. Považujeme tedy za úspěch, když do klubu dochází alespoň nějaké dívky.

Graf č. 2: Věk respondentů

Tento graf nám prezentuje věk respondentů. Většinu je patnáct let. Tento fakt připisujeme tomu, že celkově do nízkoprahového centra dochází v námi požadované skupině mládeže nejvíce patnáctiletých. Většina z nich ještě stále navštěvuje základní školu ve městě, ve kterém sídlí nízkoprahové centrum, a tak pro ně není těžké se do klubu dostat a strávit zde odpoledne po škole. Nízkou návštěvnost starších mladistvých připisujeme možnosti dojíždění na střední školu a v důsledku toho méně času na navštěvování nízkoprahového centra, nebo možnosti změny zájmů vzhledem ke staršímu věku. V tomto ohledu je pravděpodobné, že těmto jedincům přijde „dětinské“ docházet do klubu a trávit tedy svůj volný čas pod dohledem některé z autorit. I přesto se nám povedlo udělat rozhovor s jednou šestnáctiletou dívkou, jedním chlapcem tohoto věku a jedním sedmnáctiletým.

Graf č. 3: Škola a úřad práce

Graf číslo 3 nám ukazuje, zda respondenti navštěvují základní školu, střední školu, či jsou vedeni na úřadu práce. Zjistili jsme, že sedm z deseti chodí ještě na základní školu do devátého ročníku. Mají před sebou velké rozhodování, zda a na jakou střední školu budou pokračovat. Většina z nich si již podala přihlášku a doufají, že budou přijati. Dva chlapci již střední školu navštěvují. Z rozhovorů vyplynulo, že by je rádi dokončili a do budoucna získali pracovní uplatnění v oboru. Většinou studují nebo se hlásí na střední odborná učiliště, kde získají praktické znalosti v nějakém „řemesle“. V dnešní době, kdy můžeme hovořit o trendu studování vysokých škol, je čím dál menší množství lidí, kteří se svého řemesla drží, a kteří si v něm chtějí najít uplatnění. Je zajímavé, že respondenti jsou si těchto faktů vědomi, a také vědí, že pokud budou šikovni, mohou si v těchto oborech vydělat hezké peníze. To je pro ně velká motivace. Je však otázkou, zda jim tato motivace vydrží a popřípadě jak dlouho, když uvidí, jak je těžké vystudovat střední školu a co to všechno obnáší. Toto by bylo možným tématem pro další zkoumání. Jedna dívka, se kterou jsme vedli rozhovor, je vedena na úřadu práce. Uvedla, že by chtěla jít znovu studovat. Školy nechala ve druhém ročníku, protože jí nebavil obor, kterému se učila. V momentě, kdy jsme spolu hovořili, tedy v měsíci březnu, ještě neměla podanou přihlášku ke studiu. V tomto ohledu nás napadá jedno téma, které se týká všech, nejen této dívky. Je jí otázka toho, co bych chtěl/a a toho, co jsem ochotný/á pro to udělat a obětovat. Toto ovšem nebylo tématem našeho zkoumání, proto jsme se víc touto problematikou nezabývali. Mohlo by to ale být předmětem dalších možných zkoumání.

3.3.3 Organizace sběru dat

Ke sběru dat nám posloužilo jedno nízkoprahové zařízení pro děti a mládež ve středočeském kraji. Vzhledem k dodržení etických zásad výzkumu se budeme při prezentaci dat o respondentech a organizaci, ve které byl výzkum proveden, držet zákona č. 101/2000 sb. o ochraně osobních údajů. V jeho rámci nemůžeme uvést konkrétní informace o místě, ani o organizaci, ve které výzkum proběhl, ani o respondentech, se kterými byly provedeny rozhovory. V organizaci byli velice nakloněni vzájemné spolupráci a našemu zájmu. Informace o hodnotových orientacích mládeže docházející do nízkoprahového zařízení by mohly pracovníkům posloužit k následné práci těmito jedinci.

Nejprve jsme si dali schůzku s vedoucí pracovnící nízkoprahového centra. Toto setkání proběhlo na konci měsíce února 2016. Během něho se nám dostalo velkého množství užitečných informací o tom, jak to v organizaci chodí, jaká zde mají pravidla, jaké děti a mládež sem dochází, a jak zde uživatelé služby obvykle tráví volný čas. Dohodli jsme se na dalších krocích naší spolupráce. Další návštěva nízkoprahového zařízení proběhla za účelem předvýzkumu na začátku března 2016. V jeho rámci jsme udělali rozhovor s jedním informantem. Toto interview jsme si nahrávali na hlasový záznamník v telefonu a následně ho doma přepsali do počítačové aplikace Microsoft Word, abychom si vizuálně prošli otázky a odpovědi a zjistili tak nedostatky připraveného polostrukturovaného rozhovoru. Na základě této analýzy jsme upravili některé otázky.

Za účelem provedení výzkumu byly vykonány ještě následující dvě návštěvy nízkoprahového centra během měsíce března 2016. Vzhledem k tomu, že má klub otevřeno od úterý do pátku pouze v odpoledních hodinách, museli jsme se těmto podmínkám časově přizpůsobit. První odpoledne se nám podařilo získat šest rozhovorů. Více jedinců požadované věkové skupiny zde nebylo. Druhé odpoledne jsme získali další čtyři rozhovory. Celkem jsme tedy dostali našeho původního požadavku deseti rozhovorů. Rozhovory byly nahrávány na hlasový záznamník v telefonu. Od každého respondenta jsme hned na začátku získali slovní informovaný souhlas s nahráním interview a následným použitím informací jím získaným pro výzkum práce. Vzhledem k vysoké kvalitě nahrávek bylo možné udělat rozhovory v rámci každodenního běžného provozu klubu. Jelikož je zařízení strukturováno tak, že zde není místnost, kde by se dalo zavřít a v klidu rozhovor provést, museli jsme se podřítit podmínkám a jednotlivé interview provést v počítačové místnosti s ostatními uživateli služby, kteří zde byli zrovna přítomni. Během rozhovorů se zde pohybovaly pouze malé děti, které zde tráví nejvíce času, a tak to informanty nerozptylovalo. Když do interview vstoupil nějaký

starší chlapec, či dívka a viditelně to narušilo respondentovu koncentraci, poprosili jsme ho, zda nás může nechat o samotě. Všichni nám vyšli vstříc. Rozhovory byly následně přepsány do písemné podoby v aplikaci Microsoft Word. Všichni respondenti byli velice ochotni spolupracovat. Nad jednotlivými otázkami se zamýšleli. My jsme se na začátku každého rozhovoru vždy představili a snažili se sdělit, k čemu budou informace z rozhovorů sloužit. O to se respondenti velice zajímali. Na konci jsme vřele poděkovali a snažili se je povzbudit v jejich snaze naplnit to, co nám sdělili. V jejich reakcích a výrazech bylo vidět, že je rozhovor pozitivně motivoval a minimálně se zamysleli nad tím, co od života čekají, a co je pro ně důležité. Tato témata nejsou lehká, ale zároveň určují naše životní cesty, proto je důležité se nad nimi občas pozastavit. Rozhovory byly následně zpracovány metodou otevřeného kódování, ze kterého jsme získaly mnoho kódů a kategorií, které jsme zpracovali do tabulky. Jejich přehled je uveden v příloze č. 1. Písemný přepis rozhovorů jsme zničili a vyhodili do kontejneru.

3.4 Vyhodnocení a interpretace výzkumu

3.4.1 Metoda analýzy a interpretace dat

K vyhodnocování dat získaných polostrukturovanými rozhovory jsme využili **metodu otevřeného kódování**. V tomto případě dle Hendla (2008, s. 247) výzkumník lokalizuje témata v textu a přiřazuje jim označení. Jedná se o pomalé čtení přepisů rozhovorů a všímání si kritických míst. Určitá témata jsou nejdříve na nízké úrovni abstrakce. Tato fáze vede k seznamu témat (kategorií). Výzkumník tento seznam postupně třídí, organizuje, kombinuje a doplňuje k další analýze. Vzhledem ke koncepci našeho výzkumu jsme zvolili k organizování dat techniku ruční analýzy, neboli také techniku papír a tužka. Tento proces je charakteristický jednoduchostí, snadným využitím, v našem případě ve vztahu ke kvalitativnímu výzkumu. Výzkumník během vyhodnocování získá vztah k datům, který mu umožní nahlédnout do hlubin zkoumané problematiky.

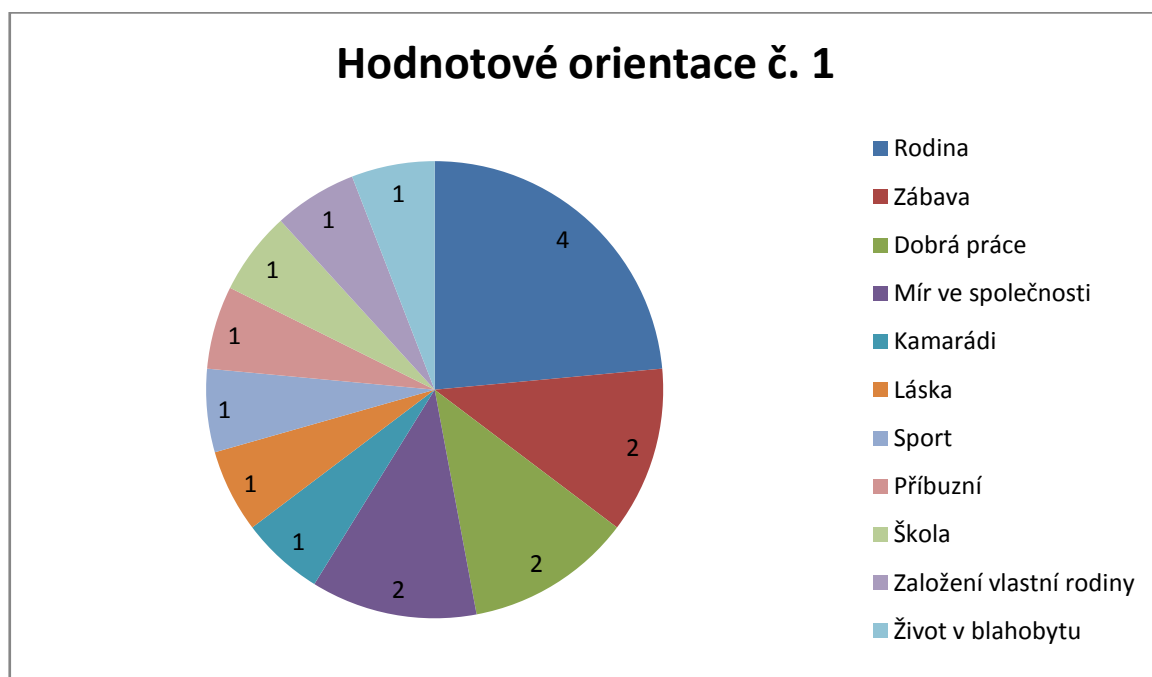
K interpretaci dat jsme využili techniku „**vyložení karet**“. Švaříček a Šed'ová (2007, s. 226) popisují tuto techniku jako proces, kdy výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce, nebo linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií. Naší snahou je podrobná deskripce a interpretace kódů spadajících do těchto kategorií.

Výsledky výzkumu jsou rozděleny do dvou částí. První se nazývá Hodnotové orientace jednotlivých informantů a jejím cílem je popsat hodnotovou orientaci každého respondenta zvlášť. U každého rozhovoru jsme udělali otevřené kódování a techniku vyložení karet. Tento způsob jsme zvolili s účelem podrobné deskripce jednotlivých hodnotových orientací tak, aby vynikly drobné rozdíly v informacích respondentů. Jejich hodnotové orientace jsme vložili do grafů. Každý pojem v grafu je kategorie, která obsahuje různé kódy. Ty jsou následně popsány v textu pod grafem. Druhá část má název Závěry výzkumu: zodpovězení výzkumné otázky. Cílem této části je pomocí otevřeného kódování napříč všemi rozhovory vytvořit shrnující seznam kategorií, který bude technikou vyložení karet představovat celkový přehled kategorií a kódů prezentujících hodnotovou orientaci mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

3.4.2 Výsledky výzkumu

Hodnotové orientace jednotlivých informantů

Informant č. 1

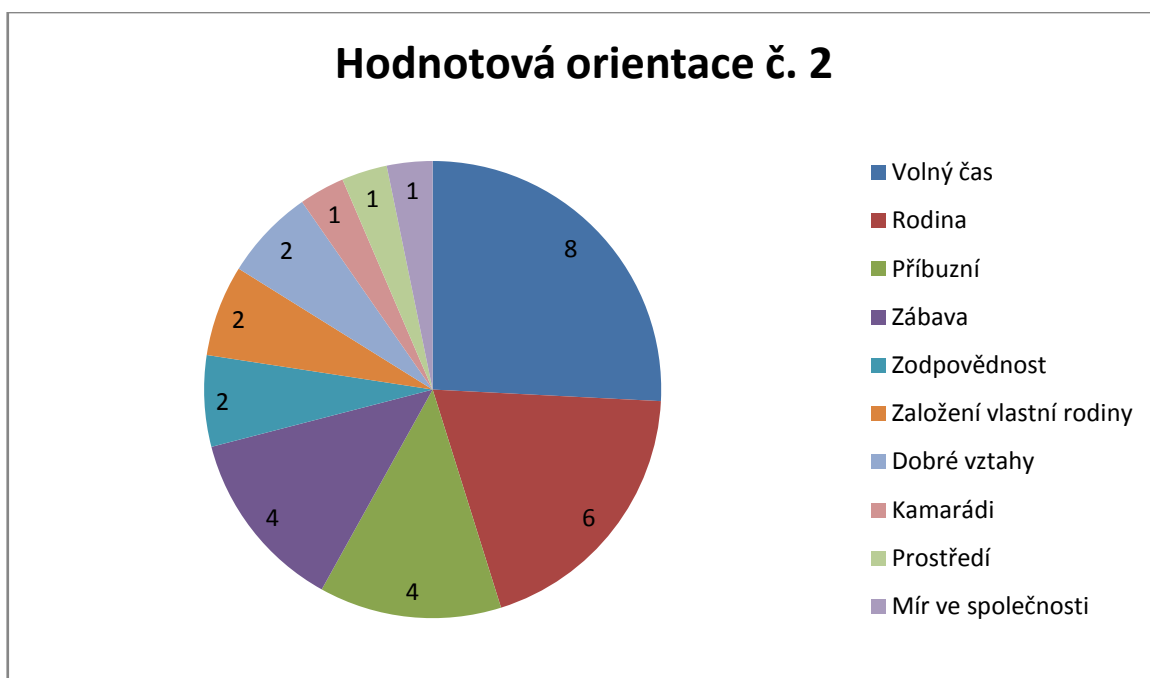
Graf č. 4: Hodnotové orientace informanta č. 1

Graf č. 4 prezentuje hodnotové orientace prvního respondenta. Šířku výseče určuje to, kolikrát se jedinec o dané kategorii zmínil v rozhovoru. Můžeme se domnívat, že čím vícrát se o dané kategorii zmínil, tím víc je to pro něj subjektivně důležitá. V tomto pojetí musíme brát ohled na samotnou strukturu rozhovoru, tak jak jsme ho vytvořili, jako možného

determinantu počtu zmínění se o jednotlivých hodnotách. Budeme tedy na jednotlivé kategorie nahlížet jako na sobě rovné. Nebudeme je stavět do pořadí, či porovnávat jejich důležitost. Ta tkví v samotném zmínění se o ní v rozhovoru. Budeme tedy každý prvek chápat jako rovnocennou, subjektivně důležitou část hodnotové orientace.

Tento chlapec zmínil nejčastěji svou **rodinu**. Tím chápeme nukleární rodinu. Tam patří tedy matka, otec a jejich děti, z pohledu respondentů sourozenci. V kategorii **zábava** je zahrnuto chození na akce s kamarády a na diskotéky. Pod pojmem **dobrá práce** si respondent představuje práci, která ho nebude fyzicky, ani psychicky zatěžovat. Bude vykonávat práci v oboru, který vystuduje. Bude si vydělávat takové peníze, aby byl šťastný a nemusel si nic odpirat. To souvisí s kategorií **život v blahobytu**. Sem jsme zařadili pojem štěstí. Když nám to poté respondent vysvětlil, pochopili jsme, že tím myslí mít dobrou práci, hezké bydlení do budoucna, spokojený vztah s partnerkou (manželkou) a moci dopřát vše svým dětem. K tomu se tedy váže kategorie **láska**, která zahrnuje vztah s partnerkou a **založení vlastní rodiny** a pořízení dětí. Tímto směrem jedinec přemýšlí do budoucna. Nyní zmínil, že ho zajímají celkově holky. Vzhledem k věku je to pochopitelné. Respondent rád hraje fotbal. Ten jsme zařadili do kategorie **sport**. Jedná se totiž o konkrétní aktivitu. Mnohdy se stává, že děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí svůj čas tráví prostě jen venku. Jsou pak snadno ovlivnitelní negativními vlivy trávení volného času. Proto je dle našeho názoru správně, když nám respondent zmínil alespoň jednu, nebo dvě konkrétní aktivity, které rád dělá, jelikož to pozitivně ovlivňuje jeho rozvoj. Většinu času tento jedinec tráví se svými **kamarády**. Tuto skupinu jsme zařadili do stejnojmenné kategorie. Ve věku sedmnácti let je běžné, že mladistvý tráví čas se svými vrstevníky. V tomto věku je pro ně dokonce vrstevnická skupina důležitější, než rodina. Co se týče kategorie **školy**, nezmínil, že by pro něj byla subjektivně hodně důležitá. Zmínil však, že potřebuje mít „výučák“, aby věděl, jak to s ním bude do budoucna. Z toho lze vyvodit, že počítá s tím, že školu dodělá a na základě toho se bude vyvíjet i jeho budoucnost. Kategorie **mír ve společnosti** zahrnuje obecně společenské chování, když jsme se pak doptávali, bylo nám to specifikováno na projevy ostatních lidí. Tento chlapec byl romského původu. Můžeme se tedy domnívat, že myslí projevy a chování většinové společnosti vůči romské komunitě. V kategorii **příbuzní** je jeho bratranec, se kterým tráví nejvíce času. Do pěti subjektivně nejdůležitějších věcí zařadil rodinu, kamarády, mír ve společnosti, dobrou práci a lásku.

Informant č. 2

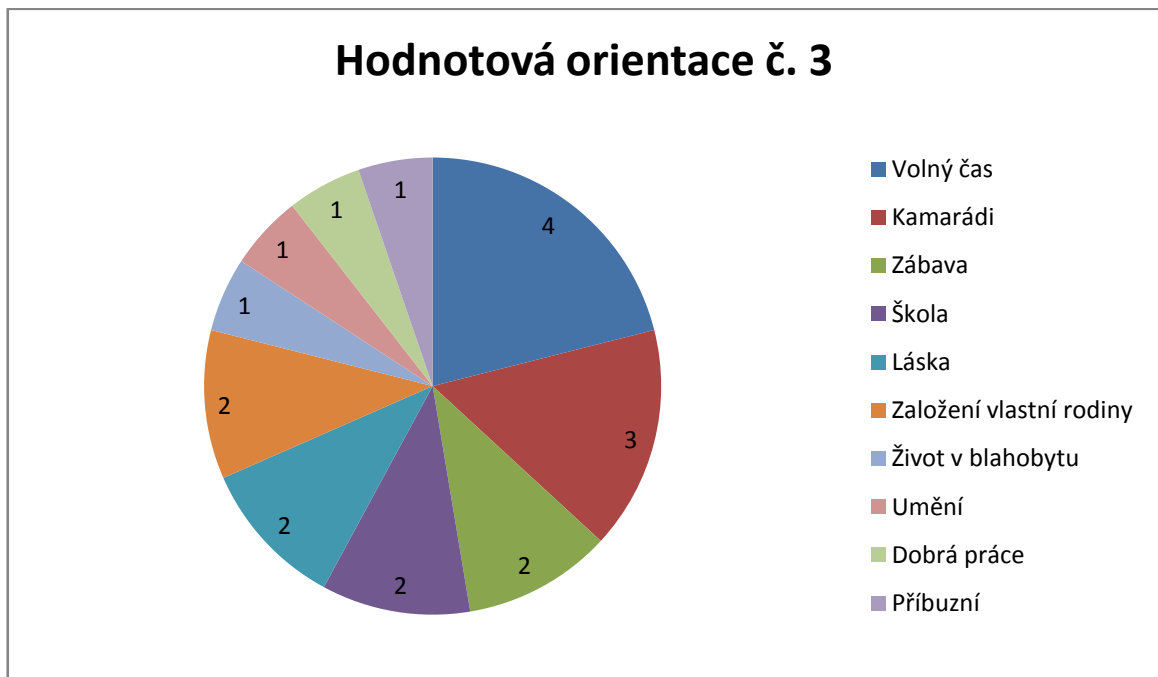

Graf č. 5: Hodnotová orientace informanta č. 2

Graf č. 5 nám představuje hodnotové orientace dívky, která byla pět let v dětském domově a v době, kdy jsme spolu vedly rozhovor, měla jít za týden do jiného dětského domova. Z toho, co nám vyprávěla lze předpokládat, že její hodnotové orientace jsou velmi ovlivněné těmito silně emočně vypjatými životními cestami. Velice často se v rozhovoru zmínila, že je pro ni důležitá kategorie **volného času**. Tu charakterizovala tím, že chodí s holkami ven, do nízkoprahového centra, na hřiště, či se jenom prochází. Kategorie **rodina** je pro ni velice důležitá. Zmínila se o tom, že ji v prvním dětském domově vůbec nenavštěvovali a nepsali ji dopisy. Hovořila o svých sourozencích, že se bojí, aby nedopadli špatně, ale že to nějak neovlivní, jelikož se s nimi nebude moci stýkat, až bude v druhém dětském domově. Velice důležitá je pro ni teta, která spadá do kategorie **příbuzní**. Prý se o ni jako jediná z rodiny zajímala, když byla v dětském domově. Co se týče **zábavy**, můžeme do této kategorie zařadit konkrétní aktivity, jako je například psaní si s kluky na počítači, nakupování, chození na diskotéky, či povídání si. Tato dívka jako jedna z mála v rozhovoru uvedla, že se doma učí a pomáhá své matce. To jsme zařadili do kategorie **zodpovědnost**. Důležitá je pro ni představa **dobrých vztahů**. Zde zmínila, že by se s každým chtěla mít ráda, aby si všichni navzájem pomáhali a aby jí nikdo nenadával. Ráda by si **založila vlastní rodinu** a měla tři děti. Jsou pro ni velice důležití **kamarádi**, se kterými tráví většinu volného času. Ovšem v celém rozhovoru se o nich zmínila pouze jednou. Můžeme se domnívat, že vzhledem ke

změnám bydliště a velké nejistoty je pro ni těžké mít stálé kamarády, se kterými by mohla trávit čas. Do kategorie **mír ve společnosti** jsme zařadili, že se chce cítit dobře. Nebát se o svou rodinu. Konkrétně zmínila matku. Také se nebát o to, že se s ní nikdo nebude bavit. Část její rodiny žije na Moravě, ale tam by žít nechtěla, jelikož je to tam dle jejího názoru ošklivé a jsou tam špatné podmínky pro život. **Prostředí**, ve kterém žije, jí vyhovuje.

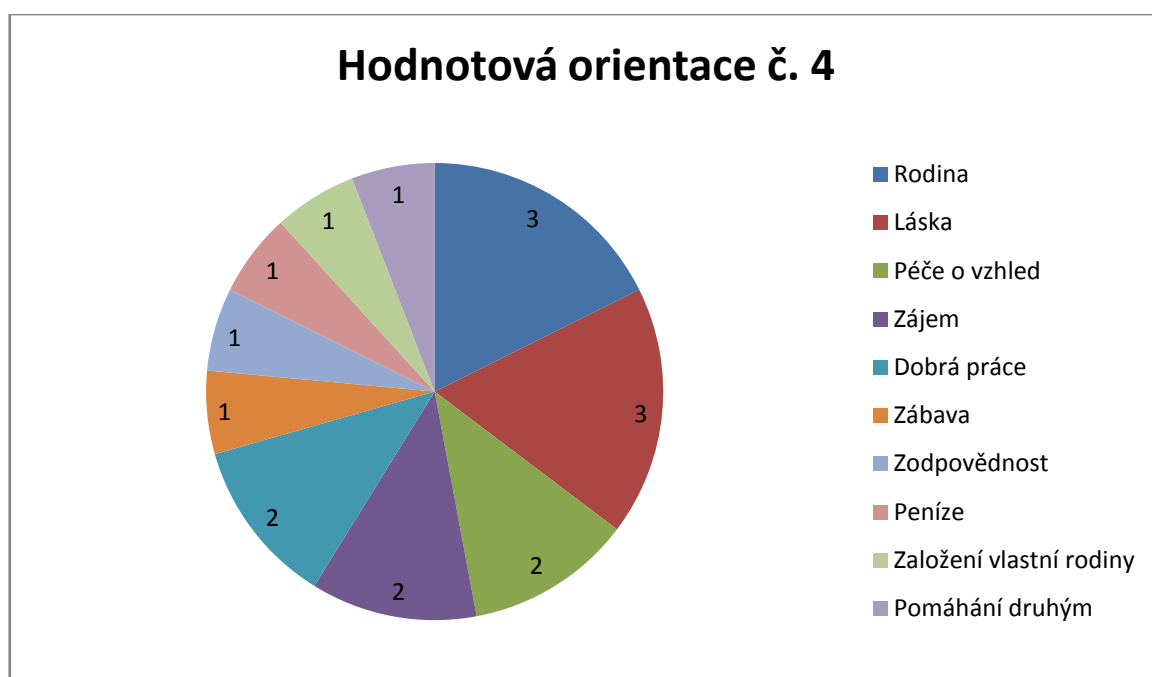
Informant č. 3

Graf č. 6: Hodnotová orientace informanta č. 3

Graf číslo 6 prezentuje hodnotové orientace chlapce ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Nejčastěji se v rozhovoru zmínil o kategorii, kterou jsme nazvali **volný čas**. V jeho podání to znamená chodit ven s kamarády, nic nedělat, být doma, nebo v nízkoprahovém centru a jednoduše si užívat volný čas. Subjektivně jsou pro něj významní **kamarádi**. Jako **zábavu** považuje koukání na filmy a tancování na hudbu. Chtěl by jít na **školu** a dodělat jí. Souvisí to s tím, že by chtěl **žít v blahobytu**, což znamená mít se dobře. Chtěl by si též **založit vlastní rodinu** a mít děti. Jednou by jim chtěl dopřát vše, co budou chtít. Proto by chtěl mít **dobrou práci**. Jako pět nejdůležitějších věcí zmínil rodinu, kamarády, umění (hudbu), lásku a příbuzné. Do kategorie **láska** byla zařazena partnerka. Jelikož je chlapci patnáct let, je příhodné hovořit teprve o lásce, než o založení rodiny vzhledem k věku. Poslední kategorie **příbuzní** zahrnuje jeho neteř, kterou má velice rád a tráví s ní a jeho sestrou mnoho času.

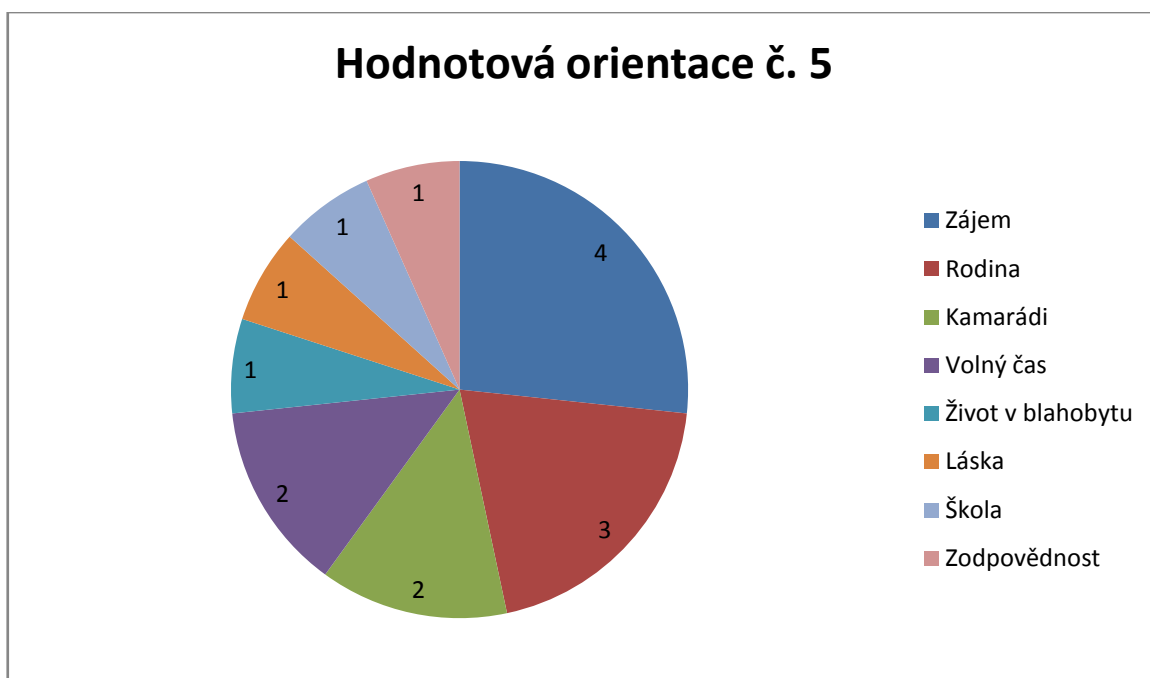
Informant č. 4

Graf č. 7: Hodnotová orientace informanta č. 4

Graf č. 7 mapuje hodnotovou orientaci patnáctileté dívky ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Pro tuto dívku je subjektivně velmi důležitá **rodina**. Vzhledem k jejímu věku je na místě, že se často zmiňuje o **lásce**, v jejím podání konkrétně o jejím klukovi. Sama by chtěla jednou **založit vlastní rodinu**. Chtěla by, aby její děti jednou byly zdravé. Nyní se však soustředí spíše na to, aby mohla jít na střední **školu**. Její matka jí to nechce dovolit. Pro ni je to však velice důležité. Rozhodla se tedy pokusit se na ní dostat i přes to, že jí v tom matka brání. Ráda by jednou měla **dobrou práci** a vydělávala si tolik **peněz**, aby její život byl tak akorát, aby byla spokojená. Ráda **pečuje o svůj vzhled**. Ráda se češe, hezky se obléká a maluje. Probrali jsme tedy možnost, že by mohla jít studovat třeba obor kosmetička, aby jí to bavilo. Jejím **zájmem** je vaření a starání se o malé děti. **Ve volném čase** také ráda chodí ven, je v nízkoprahovém centru, nebo se svým přítelem. Jako **zábavu** považuje trávení času na počítači. Sama o sobě tvrdí, že má blbé srdce. Považuje za nevhodné, že ráda **pomáhá druhým**. Když jsem jí říkala, že to je naopak hezké, podivila se.

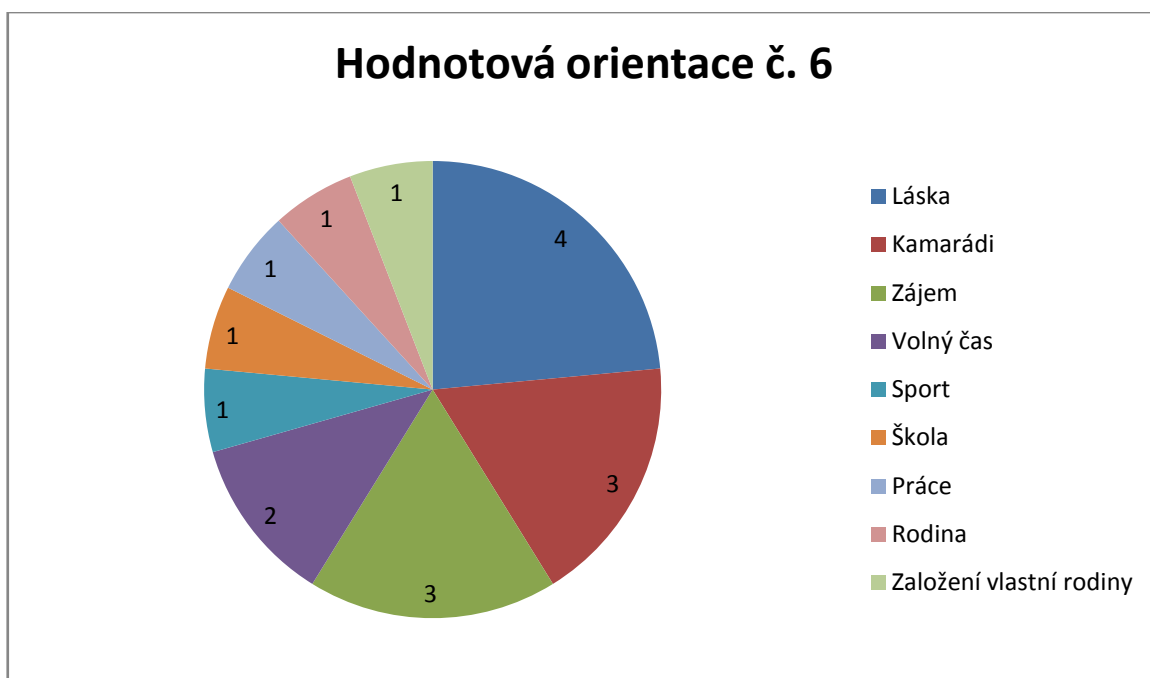
Informant č. 5

Graf č. 8: Hodnotová orientace informanta č. 5

Graf č. 8 představuje hodnotovou orientaci respondenta č. 5. Pro tohoto chlapce je subjektivně velmi významný fotbal. Hraje ho závodně. Zařadili jsme ho do kategorie **zájem**, jelikož je to konkrétní aktivita, které věnuje hodně svého volného času. Má velice rád svou **rodinu**. Jednou by chtěl žít se svou **láskou**, ale zmínil, že by nechtěl mít děti, jelikož má mladší sestru a ví, jak to chodí. Ve **volném čase** chodí na hřiště, nebo posiluje. Rád je se svými **kamarády**. Významnou část jeho času zabírají tréninky, na které pravidelně dochází, a ke kterým přistupuje velice **zodpovědně**. Rád by jednou dotáhl fotbal tak daleko, jak to jen půjde. Kvůli tomu chce na fotbalovou **školu** do Roudnice nad Labem. Chtěl by se mít v budoucnu hezky. Chtěl by mít svůj dům, vlastní auto. Chtěl by být bohatý. Tyto požadavky jsme zahrnuli do kategorie **život v blahobytu**. Jako pět nejdůležitějších věcí ve svém životě zmínil rodinu, fotbal, kamarády, sport a tréninky. Tento chlapec jasně ví, čeho chce v životě dosáhnout. Dělá to, co ho baví. Tráví volný čas plnohodnotnou aktivitou. Otázkou je, jestli se dokáže držet svého cíle tak, aby ho opravdu nějakým způsobem dosáhl. To by mohlo být tématem dalšího zkoumání.

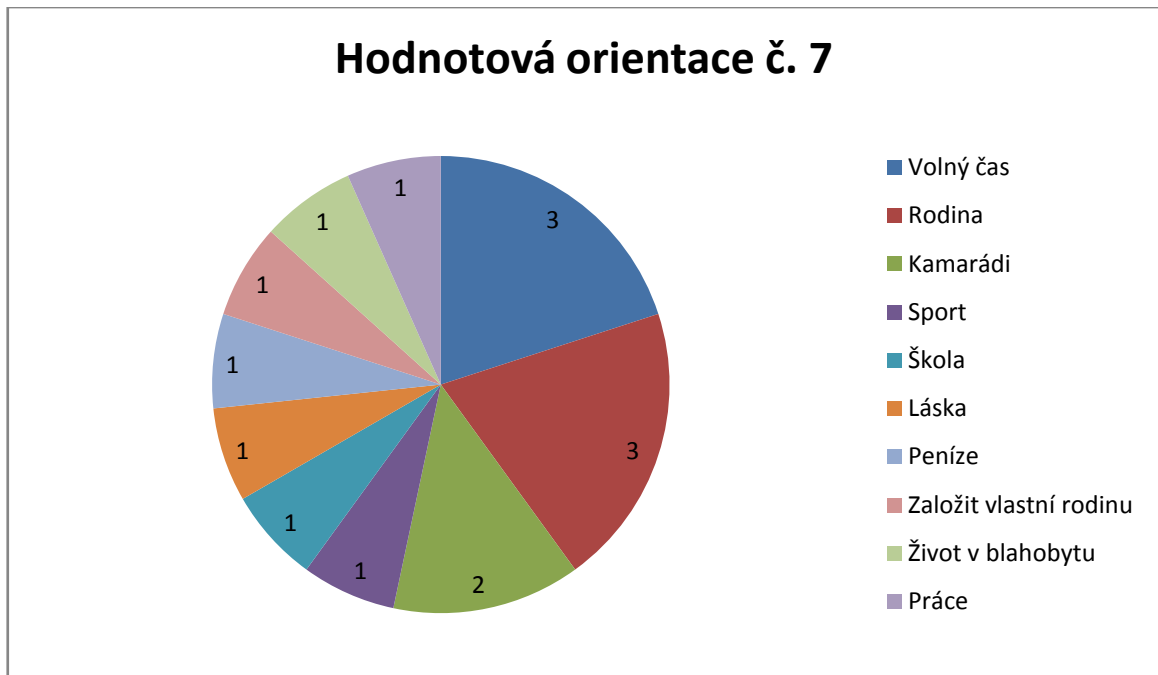
Informant č. 6

Graf č. 9: Hodnotová orientace informanta č. 6

Graf č. 9 prezentuje hodnotovou orientaci dívky, které je šestnáct let. Momentálně je na úřadu práce, jelikož přestala ve druhém ročníku střední školy studovat. Chtěla by začít znovu, jelikož **školu** chápe jako velice důležitou věc. Když jsem se jí ptala, proč tedy školu, kterou studovala, zanechala, odpověděla, že jí nebavila. Je tedy otázkou, jestli jí jiná škola bude bavit. Jako subjektivně velmi významnou zmiňuje **lásku**, kterou potřebuje, aby byla v životě šťastná, a bez které se neobejde. Zatím pod tímto pojmem vidí pouze partnera. Je pro ni velice důležitá její nukleární **rodina** a sourozenci. Jednou by si chtěla **založit vlastní rodinu**. U partnera považuje za důležité, aby měl práci. Ona sama by si chtěla **práci** do budoucna najít také. Svůj **volný čas** tráví ráda s **kamarády**, doma nebo v nízkoprahovém centru. Jejím **zájmem** je posilovna, či tanec. Jejím snem je být choreografkou. Ráda **sportuje**, hraje fotbal. Celkově tato dívka zmínila, že je pro ni nejdůležitější rodina, u které zdůraznila sourozence. Dále tanec a posilování, jako zájem, kamarádi, láska ve smyslu partnera a založení vlastní rodiny.

Informant č. 7

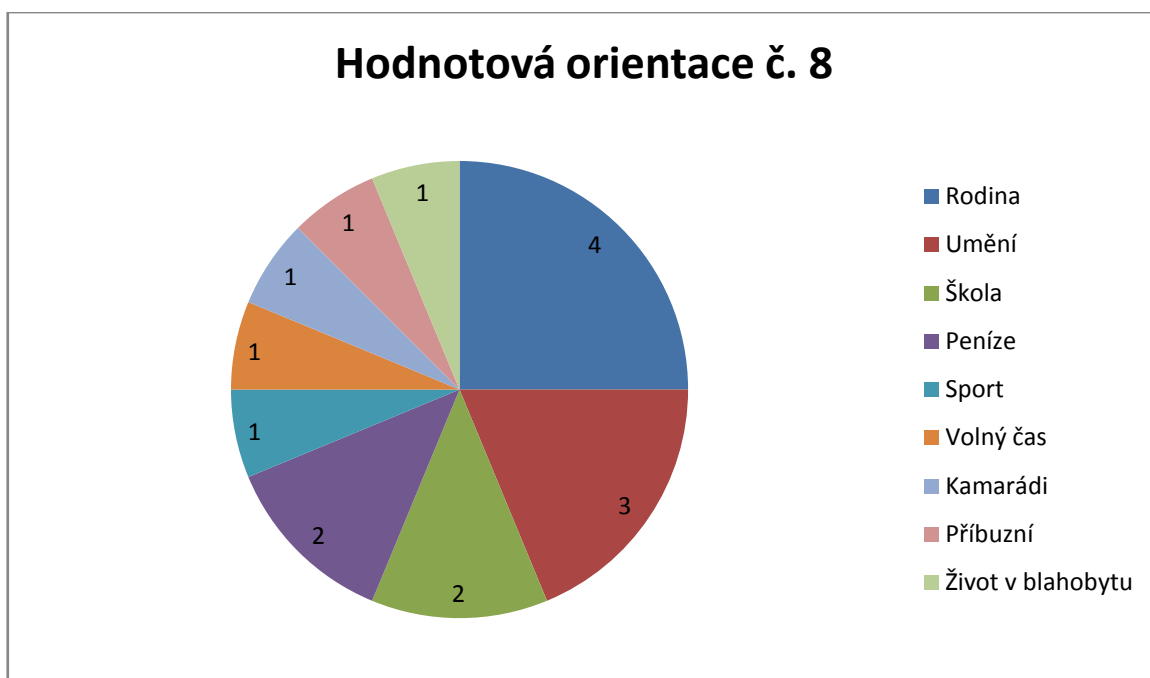

Graf č. 10: Hodnotová orientace informanta č. 7

Graf č. 10 představuje hodnotové orientace respondenta č. 7. Tento chlapec chodí do prvního ročníku na střední škole. Rád tráví svůj **volný čas** posilováním v nízkoprahovém centru, kopáním si venku s **kamarády**, či koukáním na televizi. Zmínil, že v životě potřebuje **rodinu**, aby byl šťastný. Konkrétně uvedl matku, sestru a bratra. Když jsem se ho zeptala na otce, řekl, že ho jako rodinu nebere. Zajímavé je, že většina respondentů, když hovořila o rodině, uvedla obvykle matku, či babičku. Mohli bychom to chápat tak, že v životech těchto mladých lidí hrají matky důležitou roli. O otci se zmínil pouze jeden respondent. Otázka by se mohla týkat funkčnosti a celistvosti rodin. To by mohlo být možným tématem k dalšímu zkoumání.

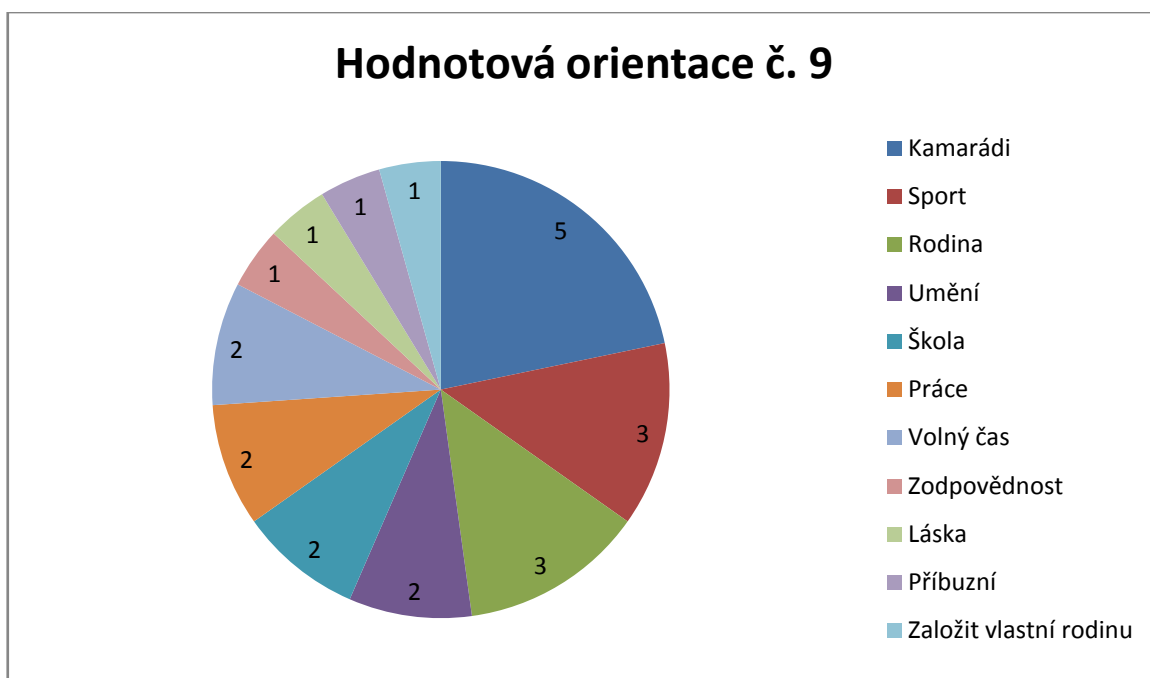
Tento chlapec si je vědom důležitosti **školy**. Rád by dostudoval obor elektrikář, aby si zařídil dobrou **práci**. Chtěl by mít jednu vlastní firmu a podnikat. Rád by měl **život v blahobytu**, který si představuje se svou **vlastní rodinou**. Chtěl by mít svoji domácnost a přál by si, aby vydělával dobré **peníze** a jeho děti byly úspěšné. Vzhledem k věku je pochopitelné, že zatím hovoří pouze o přítelkyni a o tom, zda ji chápe jako životní partnerku, ještě nepřemýšlel. Rád ve volném čase **sportuje**, konkrétně hraje fotbal. Jako pět nejdůležitějších věcí v životě zmínil rodinu, založení vlastní rodiny do budoucna, práci, kamarády a život v blahobytu.

Informant č. 8

Graf č. 11 Hodnotová orientace informanta č. 8

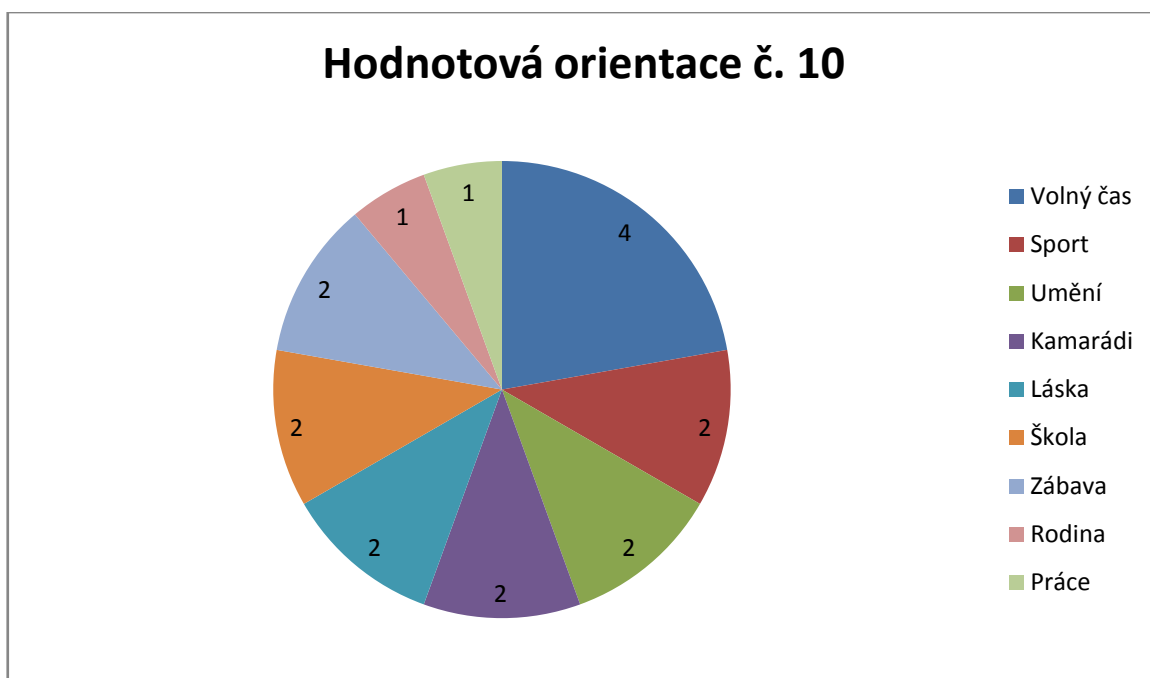
Respondent č. 8 je patnáctiletý chlapec, který chodí ještě na základní školu. Má jasno v tom, že by chtěl ve studiu pokračovat. **Školu** považuje za velmi důležitou. Doma se s rodiči radí, na jakou by měl jít střední školu, aby měl jednou určité uplatnění v oboru a dobré **peníze**. On sám si představuje jednou svůj **život v blahobytu**. Chtěl by se mít dobře. Nechce skončit na ulici. Chtěl by mít všechno, co si bude přát. Proto se chystá udělat školu. Je **umělecky zaměřený**. Hraje na kytaru a klávesy. Tímto směrem ho vede otec. Ve **volném čase** je nejráději doma a odpočívá. Někdy čas tráví **sportováním**, konkrétně tedy hraním fotbalu s **kamarády**, či bratrancem (**příbuzní**). Mezi pět nejdůležitějších věcí v životě zařadil rodinu, konkrétně tedy matku, otce a babičku. Dále umění, školu, život v blahobytu a peníze. Říká, že bez peněz se člověk nemůže mít dobře. Jsou dle něho prostě potřeba.

Graf č. 12: Hodnotová orientace informanta č. 9

Graf č. 12 představuje hodnotovou orientaci patnáctiletého chlapce, který je bratrancem respondenta č. 8. Rádi spolu tráví čas, a proto mají hodně společného. Pro tohoto chlapce jsou velmi důležití **kamarádi**. Potřebuje je ke štěstí a spokojenosti, stejně jako **rodinu**. Vůči rodině má velice **zodpovědný přístup**. Než si bude chtít najít své vlastní bydlení, počítá s tím, že nějakou dobu zůstane u rodičů a pomůže matce. Ve **volném čase** je rád doma, ale i venku. Rád **sportuje**, konkrétně tedy hraje fotbal venku s kamarády. Také se věnuje **umění**. Hraje na klávesy a na bicí. Tyto aktivity má velice podobné se svým bratrancem (kategorie **příbuzní**), bez kterého má pocit, že se neobejde. Do budoucna by si rád udělal **školu** s výučním listem elektrikáře, našel si **práci** a **založil vlastní rodinu**. Již teď má svou **lásku**, přítelkyni, se kterou počítá, jako s budoucí životní partnerkou. Tento chlapec byl velice skromný a měl přiměřené, trůfáme si říci, že reálné nároky na život. Za nejdůležitějších pět věcí v životě považuje rodinu, školu, práci, založení vlastní rodiny a sport.

Informant č. 10

Graf č. 13: Hodnotová orientace informanta č. 10

Hodnotovou orientaci respondenta č. 10 prezentuje graf č. 13. Pro tohoto patnáctiletého chlapce je významným prvkem v žebříčku hodnot **volný čas**. Zmínil se o něm celkem čtyřikrát. Jeho náplní je jít ven, být doma, nebo v nízkoprahovém centru. Rád chodí za **zábavou**. Konkrétně tedy na diskotéky, nebo do hospod, či barů. Nejradyji svůj čas tráví s **kamarády**. S nimi si jde občas **zasportovat**. Nejradyji hrají fotbal, nebo basketbal. Jeho časovou náplň tvoří též **umělecký zájem** v podobě zpěvu, či tance. Rád by šel na střední **školu** a vystudoval strojního mechanika. To chápe jako nutnost vzhledem k budoucímu pracovnímu uplatnění. Říká, že pokud ji neudělá, nedostane **práci**. V současnosti se orientuje na partnerské vztahy, **lásku** a dívky obecně. O založení své vlastní rodiny se během rozhovoru ale vůbec nezmínil. Za nejdůležitějších pět věcí v životě považuje kamarády, sport, umění, práci a nukleární rodinu. Tento chlapec byl celkově ještě mentálně nedozrálý. Jeho hodnotová orientace se zaměřovala spíše na volný čas a jeho užívání si. Dalo mu velkou práci se zamyslet nad otázkami a tématy jako škola, či práce, nebo budoucnost ho zatěžovala. To můžeme pozorovat též v jeho hodnotové orientaci.

3.4.3 Závěry výzkumu: zodpovězení výzkumné otázky

Na začátku výzkumu jsme si položili výzkumnou otázku: „*Jaké jsou hodnotové orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí docházejících do nízkopražového centra pro děti a mládež?*“ Na základě vyhodnocení dat se na ni nyní pokusíme odpovědět. Mezi hodnotovými orientacemi jednotlivých informantů není zásadní rozdíl. Téměř pro všechny jsou důležité stejné hodnoty, jejich individuální obsah však může vykazovat určitou variabilitu. Abychom dokázali postihnout hodnotové orientace námi zkoumané skupiny respondentů jako celku, považujeme za důležité představit kategorie, které jsme vytvořili pomocí otevřeného kódování napříč všemi rozhovory. Tabulka s přehledem těchto kategorií a kódů je umístěna v příloze č. 1. V této části diplomové práce bude každý nadpis prezentovat jednu kategorii, ve které se pokusíme popsat jednotlivé kódy a informace, které zahrnuje. Kategorie prezentují to, co je pro mládež ze sociokulturně znevýhodněného prostředí důležité, co mají rádi, k čemu směřují, co by rádi dělali. Jedná se tedy o shrnující přehled jejich hodnotových orientací.

Rodina

Rodina je primární, malou sociální skupinou, která má významný vliv na život téměř každého jedince. Rodinu dělíme na nukleární, do které řadíme rodiče a sourozence a širší rodinu, do které řadíme blízké příbuzné. Tato kategorie zahrnuje šest kódů, které vystihují námi zmíněné dělení. Všichni respondenti zmínili nějaký kód, který spadá do této kategorie. Pro některé respondenty je *rodina* důležitá obecně. Nijak tento kód nespecifikovali. Čtyři respondenti zmínili pouze *matku* a jen jeden chlapec *otce*. Můžeme se tedy domnívat, že matky jsou z pohledu mladistvých chápány jako důležitější člen rodiny, než otec. Tři informanti považují za důležité oba *rodiče*. Pro tři respondenty jsou důležití *sourozenci*. Zde uvedli jak bratra, tak i sestru. Velmi obsáhlým kódem jsou *příbuzní*. Ty jako subjektivně důležité považují čtyři informanti. Zařadili jsme sem babičky, bratrance, sestřence a tety.

Život v blahobytu

Tato kategorie je velice obsáhlá. Zahrnuje celkem sedm kódů a zmínilo se o ní v rozhovorech všech deset respondentů. Můžeme se domnívat, že zřejmě pro každého člověka je důležité žít v blahobytu. Můžeme ho ovšem chápat rozdílně. Prvním kódem je *pracovní uplatnění*. V tomto ohledu respondenti uvedli, že je pro ně důležité mít jednu dobrou práci. Jeden informant zmínil, že nechce, aby ho práce psychicky, ani fyzicky zatěžovala. S tím souvisí kód *peníze*. Respondenti by *se chtěli mít dobře*, proto chtějí mít dobrou práci, kde si

vydělají tolik peněz, aby tohoto požadavku dostáli. Díky tomu by si mohli dovolit všechno, po čem touží, či budou jednou toužit jejich děti. Jeden respondent doslova uvedl: „*Abych se měl prostě dobře. Aby až budu mít jednou děti, abych jim nemusel říct, že dneska musíme koupit chleba, a tak ti tohle nemůžu koupit.*“ Jiný informant uvedl: „*Chci mít všechno. Někdo říká, že peníze nejsou podstatné, ale jsou, aby se člověk měl dobře.*“ S tímto souvisí též kód **šťěstí**. Tento abstraktní pojem může skýtat mnoho konkrétních významů, a proto jsme se na ně respondentů zeptali. Ti uvedli, že by jednou chtěli mít hezké manželství a aby jejich děti byly úspěšné. Někteří respondenti by chtěli mít *vlastní domácnost*. Jeden uvedl: „*Chtěl bych žít ve vile. Nebo ne ve vile, ale chtěl bych mít vlastní dům a auto.*“ Jedna dívka zmínila svou obavu, že by *nechtěla dopadnout špatně*. O té hovořila v souvislosti s bydlením. Nechtěla by skončit na ulici, jako bezdomovec. Posledním kódem v této kategorii jsou *dobré vztahy*. Jedna informantka uvedla, že by chtěla, aby na ní byl nastávající manžel hodný. Aby na sebe byli všichni (míněno v kontextu dívčina okolí) hodní, aby jí nikdo nenadával, aby se měli všichni rádi. Další dva respondenti zmínili, že by chtěli mít jednou hezký vztah se svou manželkou.

Volný čas

Volný čas tvoří velkou část dne sociokulturně znevýhodněné mládeže. Jejich povinnost ve většině případů spočívá v docházení do školy. Zbytek času je volný a mohou s ním nakládat, jak se jim chce. Tuto kategorii jsme záměrně oddělili od kategorie zájmové činnosti, i když spolu bezpodmínečně souvisí. Volný čas jsme pojali jako činnosti, které jsou nespécifické, a v jejich rámci mládež může vykonávat jakoukoli aktivitu. Zařadili jsme sem šest kódů. Prvním je *zábava*. Jeden informant sám uvedl, že je to prostě „užívání si volného času.“ Mladistvý v souvislosti s tímto kódem hovořili o koukání na filmy, chození na diskotéky a různé akce, psaní si s někým na počítači, nakupování, povídání si s přáteli a jít se někde pobavit. Rádi tráví čas *venku, doma, na hřišti, či v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež*. Jedná se o čas, který tráví buď sami, nebo ve společnosti svých přátel a společně vymýšlí aktivity, kterými by se zabavili. To, kde tráví čas, ovlivňuje roční období a počasí. Pokud je ošklivo a zima, je velká návštěvnost nízkoprahového centra. V létě často posedávají venku na lavičkách, kouří a povídají si, jak vyplynulo z rozhovoru s vedoucí klubu. Posledním kódem je *odpočinek*. V souvislosti s tímto kódem jeden respondent zmínil, že je doma a nic nedělá. Jiný kouká na televizi.

Vzdělání

Vzdělání tvoří významnou část života každého člověka, který musí absolvovat minimálně povinnou školní docházku. Jedná se tedy o proces, kterým musí projít každý člověk. V dnešní době je trend zvyšování počtu vzdělaných lidí. Dle Českého statistického úřadu (dostupné z: chcipracovat.info) bylo v roce 2011 nejvíce obyvatel České republiky, kteří měli ukončené střední odborné vzdělání (33%), následovalo úplné střední odborné (20%), pak základní (včetně nedokončeného 18%), vysokoškolské (12%), úplné střední všeobecné (7%) a nakonec vyšší vzdělání (4%). Někteří lidé mají vzdělání v žebříčku hodnot na prvních místech, a pro někoho nehraje v životě významnou roli. V našem výzkumu považuje vzdělání za důležité devět z deseti respondentů. Většina z nich je ještě na základní škole v devátém ročníku a již se chystají na střední školu. Mnozí si v době, kdy rozhovory proběhli, podali přihlášky ke studiu. Dva informanti střední školu studovali a chtěli ji dokončit a jedna dívka byla vedena na úřadu práce, protože střední školu ukončila ve druhém ročníku z důvodu, že ji to nebavilo. Sama ale uvedla, že toho lituje a chtěla by se znovu hlásit ke studiu. Téměř všichni tedy považují vzdělání za subjektivně důležitou věc a většina si je vědoma toho, že by jim to mělo do budoucna zajistit uplatnění na trhu práce a jistý peněžní příjem. Zařadili jsme tedy do této kategorie kód *škola* a *výuční list*. Jeden respondent se v rozhovoru svěřil, že by si chtěl udělat i „nástavbu“, protože po konzultaci s rodiči zjistil, že by pak mohl dostat pracovní místo ve firmě, kde pracuje jeho otec.

Kamarádi

Tato kategorie má i stejnojmenný kód. Přátele potřebuje každý, aby měl s kým trávit čas, sdílet své životní úspěchy, aby se měl o koho opřít v nesnázích. Pro věkovou skupinu mládeže je vrstevnická skupina, neboli parta, ve většině případů skupinou referenční. Chtějí do ní patřit. Mají své hodnoty, normy, role a tráví spolu volný čas. Devět z deseti respondentů uvedlo kamarády, jako subjektivně velmi důležitou složku své hodnotové orientace. Chodí s nimi ven, do nízkoprahového centra, na hřiště hrát fotbal, na diskotéky a užívají si společně volného času. Vedle rodičů, sourozenců, příbuzných a partnerů jsou kamarádi lidi, se kterými rádi sdílíme naše životy, a bez kterých si někteří respondenti neumí život ani představit.

Zájmové činnosti

Zájmové aktivity jsou jedním z významných preventivních činitelů. My jsme tak nazvali kategorii, která obsahuje celkem šest kódů. Jsou to aktivity, které respondenti specifikovali. Jedná se tedy o trávení volného času, které jsme ale do kategorie volný čas

nezařadili z důvodu, že jsou to konkrétní činnosti. Zájem o nějakou věc pozitivně ovlivňuje osobnost člověka, jelikož tráví čas tímto způsobem a důsledkem toho je méně ovlivnitelný patologickými jevy, než ostatní jedinci. Jednoduše řečeno, tito mladí mají co dělat. Koncentrují svou pozornost na určitou činnost. Pak jsou jedinci, kteří nemají specifické zájmy a volný čas prostě nějak tráví. Často se pak stane, že se nudí a inklinují k patologickému chování.

První kód jsme nazvali *sportovní aktivity*. Až na dvě dívky a jednoho chlapce uvedl zbytek respondentů, že rádi hrají fotbal. Dva chlapci se zmínili, že ho hrají závodně. Ostatní si chodí zakopat se svými kamarády ven na hřiště. Fotbal je týmový sport a dá se hrát téměř kdekoliv. Může takto trávit čas sociální skupina vrstevníků, jinak řečeno parta. Ve městě, kde byl výzkum proveden, je několik hřišť, které jsou volně přístupné veřejnosti. Toto může ovlivnit volbu aktivity, kterou mladiství chtějí dělat. Dále jsme sem zařadili basketbal, který lze též hrát na veřejně dostupných hřištích a tanec, který je mezi touto mládeží velmi oblíbený. V nízkoprahovém centru si rádi půjčují rádio a tančí na oblíbené písničky. Klub, do kterého docházejí, jim zařídil taneční kroužek, který si sami vedou. Starším jedincům to však přijde dětské, a tak do něj dochází pouze někteří a hlavně děti. Dalším kódem jsou *hudební aktivity*. Celkem čtyři respondenti považují tyto činnosti za důležité. Dva chlapci uvedli, že hrají na kytaru, klávesy a na bicí. Tento zájem získali v rámci svých rodin, kde vždy alespoň jeden člen hraje též na nějaký hudební nástroj a mohou se tedy od nich učit. Další chlapec uvedl, že rád zpívá a jiný má rád hudbu obecně. Hlavně ji rád poslouchá. Jedna slečna uvedla jako zájmovou aktivitu *péči o vzhled*. Zmínila, že se ráda maluje, češe si vlasy a hezky se obléká. Dalším kódem je *vaření*. Tento respondent rád pomáhá v kuchyni své matce. Někdy mu umožní, aby uvařil něco sám. Velmi ho to baví. Zařadili jsme sem také zájem *pečovat o malé děti* v tom smyslu, že se informant rád stará o mladší sourozence. Rád si s nimi hraje. A někdy hlídá děti známým, či přátelům. Posledním kódem je *pomáhat druhým*. Jedná se o dobrosrdečnou činnost, kterou nedisponuje každý. Jedna slečna v tomto kontextu zmínila, že má blbé srdce. Považovala to za negativní vlastnost. Snažili jsme se ji přesvědčit, že je to velice hezké, když se někdo zajímá o druhé a chce jim pomáhat. Ona na to řekla, že má pocit, že kdyby potřebovala pomoci ona, od nikoho by se jí pomoci nedostalo. Při rozhovoru to na nás působilo, jako by tento názor přejala od starších, možná členů rodiny. Jiná dívka řekla, že jí bylo líto dětí, které potkala na Moravě, když byla navštívit svou rodinu, a tak jim věnovala peníze, které s sebou měla, aby si mohli něco koupit.

Láska

Láska je pojem, který hraje v lidských životech důležitou roli. Je to něco, co se domníváme, že k životu potřebuje téměř každý, aby byl šťastný. Láska významně ovlivňuje naše životní cesty. Osm z deseti respondentů uvedlo, že je pro ně láska subjektivně velmi významná. Vytvořili jsme pro tuto kategorii dva kódy. První nese název *partnerské vztahy*. Jeden respondent považuje vztah, jako jednu ze subjektivně nejdůležitějších věcí. Jiný zmínil, že by se neobešel bez přítelkyně. Druhý kód je *partner/ka*. Jeden respondent chce trávit život v budoucnosti se svou nynější přítelkyní. Jiný uvedl, že potřebuje holku k tomu, aby byl v životě šťastný. Další dívka uvedla, že jako jedna z nejdůležitějších věcí, je pro ni její kluk. To, že láska ovlivňuje naše životy, potvrzuje respondentka, která zmínila, že potřebuje partnera, aby byla v životě šťastná, že má pocit, že se bez něj v životě neobejde a chtěla by s ním sdílet svou budoucnost.

Prostředí

Kategorie prostředí obsahuje kódy *město*, *rodné město* a *Praha*. Pod pojmem město chápeme místo, kde by chtěli respondenti do budoucna žít. Jeden respondent zmínil, že by chtěl žít na Kladně, ale na otázku proč, neznal odpověď. Tři informanti by chtěli bydlet v Praze. Tuto skutečnost zdůvodnili tím, že je v Praze široké množství vyžití a možností, jak naplnit svůj volný čas. Někteří respondenti by rádi zůstali ve městě, kde žijí od narození, a ve kterém žijí momentálně se svou rodinou. Jeden chlapec uvedl, že mu nezáleží na prostředí, ve kterém žije. Bydlel by kdekoliv, kde je jeho rodina.

Založení vlastní rodiny

Jako subjektivně důležité považuje pět respondentů založení vlastní rodiny. Do této kategorie jsme zařadili kód s názvem *děti*. Čtyři z těchto pěti informantů zmínilo, že by chtěli mít s budoucím partnerem/kou děti. Pouze jeden chlapec má špatnou zkušenost se svou mladší sestrou a na základě toho řekl, že nechce mít děti nikdy. Tento respondent uvedl, že by chtěl žít pouze se svou *manželkou*. Dalším kódem je *vlastní rodina*. V tomto případě informanti uvedli, že by chtěli sdílet svůj život do budoucna se svou přítelkyní/přítelem, či manželkou/manželem a chtěli by si s nimi pořídit děti.

Zodpovědnost

Zodpovědnost je vlastnost, kterou nedisponuje každý. Někteří lidé jsou zodpovědní, více, někteří méně a někdo vůbec. Troufáme si řadit zodpovědnost mezi pozitivní vlastnosti člověka. My jsme do této kategorie zahrnuli dva kódy. Jedním je *učit se*. Bohužel se s tímto kódem spojuje pouze jedna respondentka, která uvedla, že někdy takto tráví svůj volný čas. Čas, kdy máte volno a při tom děláte nějaké povinnosti, se nazývá vázaný. Aby člověk našel vůli k tomu trávit svůj volný čas povinnostmi, či věcmi, které by měl dělat, potřebuje určitou zodpovědnost. Dalším kódem je *pomáhat matce*. Dva respondenti uvedli, že by chtěli dodělat školu, pomoci své matce a až potom si najít své vlastní bydlení a založit vlastní rodinu. Když jsem se ptala, co si pod tímto pojmem máme představit, uvedli, že by ji chtěli finančně podpořit, až si začnou vydělávat peníze, a také vypomoci s chodem domácnosti.

3.5 Shrnutí výsledků a diskuse

Výzkumným cílem praktické části bylo popsat hodnotovou orientaci mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. V kapitole Hodnotové orientace jednotlivých respondentů jsme rozebrali rozhovory tak, aby vynikla odlišnost mezi informacemi respondentů. Výsledná zjištění nám ukázala, že se hodnotové orientace mladistvých téměř neliší. Za účelem přehledného shrnutí a sjednocení informací, jsme na základě všech rozhovorů vytvořili jednotnou hodnotovou orientaci, která je specifická pro mládež ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Předkládáme tedy tabulku, která prezentuje přehledné shrnutí oblastí, které jsou pro tuto sociální skupinu důležité:

<i>Hodnotová orientace</i>	<i>Počet respondentů</i>
<i>Rodina</i>	10
<i>Život v blahobytu</i>	10
<i>Volný čas</i>	10
<i>Vzdělání</i>	9
<i>Kamarádi</i>	9
<i>Zájmové činnosti</i>	9
<i>Láska</i>	8
<i>Prostředí</i>	6
<i>Založení vlastní rodiny</i>	5
<i>Zodpovědnost</i>	2

Tabulka č. 2: Hodnotová orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí

Tato tabulka prezentuje v levém sloupci jednotlivé fenomény hodnotové orientace a v pravém sloupci počet respondentů, kteří je hodnotili, jako subjektivně důležité. Celkový počet informantů byl deset. Na základě výzkumných zjištění lze říci, že pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí je subjektivně velmi významná rodina. Ať už se jedná o nukleární rodinu, tedy rodiče a sourozence, nebo příbuzné, tvoří bezpečný prostor, ve kterém najdou respondenti porozumění a pomoc. Tito jedinci patří k menšinové skupině obyvatelstva. Mohou si v tomto ohledu přijít oslabeni, a proto je pro ně pocit příslušnosti k určité skupině, v tomto případě k rodině, velmi významný a dodává jim sílu. Jeden respondent uvedl, že jednou z nejdůležitějších věcí jsou pro něj projevy ostatních lidí vůči menšině, ze které pochází. Dalším subjektivně významným prvkem je život v blahobytu. Můžeme se domnívat, že většina respondentů má reálné požadavky na svůj život. Jedna dívka uvedla, že by chtěla mít život dobrý, tak akorát. Chtěla by si najít práci a dobře si vydělávat.

Jedinci, kteří na sebe kladou přiměřené požadavky, jich s velkou pravděpodobností docílí a jejich život by mohl být v tomto ohledu spokojený a naplněný. Chlapec, který uvedl, že by jednou chtěl být profesionální fotbalista, mít vilu a auto, na sebe klade vysoké nároky. Pokud se těchto požadavků bude držet, jeho cesta k jejich naplnění bude náročná a bude vyžadovat silnou vůli. Vzhledem k podmínkám, ze kterých tento jedinec pochází, bude jeho cesta o to složitější. Pokud se mu nepovede svých nároků dosáhnout, mohl by být ohrožen frustrací a následnou apatií. Tato mládež pochází ze znevýhodněného prostředí. Můžeme se tedy domnívat, že hodnoty peněz, pracovního uplatnění a vlastního majetku, které obsahuje kategorie život v blahobytu, jsou významné právě proto, že respondenti vyrůstali v prostředí, které bylo v tomto ohledu znevýhodněno. Další důležitou oblastí hodnotové orientace mládeže je trávení volného času a s tím související zájmová činnost. Pouze dva chlapci uvedli, že hrají závodně fotbal. Ostatní respondenti vykonávají všechny aktivity rekreačně. Znamená to, že jejich volný čas nemá žádnou strukturu. Mohou tedy vykonávat kdykoliv, jakékoliv aktivity. Velice často má tato skupina mládeže sklony k nevhodnému trávení volného času. V důsledku nudy kouří cigarety, chodí na diskotéky, kde běžně užívají alkohol a občas jsou přistiženi, jak kouří marihuanu. Tyto informace jsme získali při návštěvě NZDM a v rozhovoru s jeho vedoucí. V důsledku restrukturalace volného času můžeme předpokládat sklony k patologickému chování. Musíme tedy zmínit důležitost preventivního působení ze strany školských institucí a nízkoprahového zařízení. Další subjektivně významnou částí hodnotové orientace je vzdělání. Jeden respondent uvedl, že ho škola nebaví, ale chápe ji jako nutnost, aby mohl získat práci. Většina respondentů pohlíží na vzdělání ze stejného úhlu pohledu. Důležitým prvkem hodnotových orientací této mládeže jsou kamarádi. V jejich věku se jedná o referenční sociální skupinu, která jim vedle rodiny poskytuje pocit opory a příslušnosti. Tráví spolu většinu volného času. Party významně ovlivňují hodnoty a hodnotové orientace jejich příslušníků. Pro osm z deseti respondentů je významná láska. Tento pojem charakterizovali informanti jako vztahy, přítele a přítelkyně. Respondenti byli ve věku patnáct až sedmnáct let. V tomto období je běžná partnerská nestálost. Jedinci jsou ve fázi hledání životních lásek a můžeme se domnívat, že z tohoto důvodu přisuzuje založení vlastní rodiny význam pouze pět informantů. Dalším důležitým prvkem pro respondenty je prostředí, kde žijí a kde by jednou chtěli žít. Jeden chlapec na otázku, kde by chtěl žít, odpověděl: „ Ve městě. Ještě nevím, jak to půjde dál. Tady je to horší a horší, tak uvidím.“ Obecně respondenti mysleli spíše místo z hlediska poskytovaných služeb, možného vyžití, bezpečnosti a toho, kde bydlí jejich rodina. Oblast zodpovědnosti považují za důležitou dva jedinci.

Na základě výzkumu hodnotové orientace v České republice provedeném Centrem pro výzkum veřejného mínění z roku 2004 (dostupné z: www.cvvm.soc.cas.cz), můžeme usuzovat, že hodnotové orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí se zásadně neliší od hodnotové orientace většinové společnosti. Pro naše respondenty, jsou přátelé méně důležití, než rodina, volný čas a život v blahobytu (práce). Zde můžeme pozorovat diferenci, protože pro většinovou společnost jsou přátelé na druhém místě hned za rodinou, a za ně až umisťují práci a volný čas. Na základě analýzy hodnotových orientací dětí a mládeže z nízkoprahového zařízení v Plzni, který provedla Červenková (2014, s. 70) v rámci výzkumu k diplomové práci, můžeme potvrdit určitou vzájemnou shodu. Její výsledky potvrzují důležitost rodiny a majetkové orientace, kterou v našem výzkumu zahrnuje kategorie život v blahobytu. Jistou diferencí vykazuje poznatek, že mládež ze sociokulturně znevýhodněného prostředí dává větší význam pracovnímu uplatnění než intaktní mládež a naopak menší význam přisuzuje volnému času. V našem případě se k těmto oblastem vyjádřil stejný počet respondentů, můžeme se tedy domnívat, že jsou pro ně subjektivně stejně významné. Shoda nastává v orientaci na vzdělání s následnou vidinou získání a udržení zaměstnání. Autorka popisuje, že v této oblasti intaktní mládež klade důraz spíše na pracovní úspěch. Autorce ve výzkumu vyšla jako nejdůležitější věc reprodukční hodnotová orientace. V našem výzkumu považuje založení vlastní rodiny za důležité pouze pět respondentů z deseti. Diferenci výsledků mohly v tomto případě ovlivnit rozdílné výzkumné metody. Národní institut dětí a mládeže v rámci projektu Klíče pro život zkoumal hodnotové orientace dětí ve věku od šesti do patnácti let. Na základě komparace s naším výzkumem jsme zjistili, že se shodují hodnotové orientace v oblasti přátel, rodiny, peněz, pomáhání druhým, být dobrý ve sportu a lásky. Naopak se zde vyskytly fenomény, se kterými jsme se v rámci našich výsledků nesetkali. Sem můžeme zařadit například poznávat svět, dobře se učit, chovat se slušně, mít značkové oblečení, chránit přírodu, být slavný, víra v boha a zájem o politiku. To, že jsme se s těmito životními prioritami nesetkali u sociokulturně znevýhodněné mládeže, považujeme právě za důsledek toho, z jakého prostředí pochází. Prudký (2009, s. 195) uvádí výzkum, který prezentuje hodnoty vzorku dospělé populace České republiky. V rámci difference tohoto a našeho výzkumu nemůžeme přímo komparovat jednotlivé položky. Můžeme ale uvést, že to, co je důležité pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, je také důležité pro většinu dospělých. Lze zmínit například rodinu, přátele, práci, prostředí, vydělávat hodně peněz, pomáhat druhým, zájmy a vzdělání. Na základě Sakova (2000) výzkumu hodnotových orientací mládeže můžeme říci, že v roce 1996 byl pro věkovou skupinu od patnácti do osmnácti let nejdůležitější mír, poté láska, přátelství, svoboda, životní

partner a nakonec rodina a děti. V porovnání s naším výzkumem se některé hodnotové orientace překrývají, ale hodnotová preference míru a svobody se u sociálně znevýhodněné mládeže vůbec nevyskytuje. Můžeme se domnívat, že je to důsledkem velkého časového odstupu od pádu Komunismu a Sametové revoluce a mladí již berou tyto hodnoty jako samozřejmost, nebo je to důsledkem drobné odlišnosti hodnotových orientací mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí a intaktní mládeže. Havlík a Kořa (2002, s. 62) ve své knize Sociologie výchovy a školy prezentují Sakovu tabulku hodnot u jednotlivých věkových kategorií též z roku 1996. Ve věku od patnácti do osmnácti let je pro mládež nejdůležitější zdraví, mír, láska, přátelství, svoboda atd. Některé hodnoty jsou totožné s hodnotami mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, ale některé se u nich vůbec nevyskytují. Můžeme znovu zmínit mír a svobodu, ale také zdraví, pravda a poznání, demokracie, rozvoj osobnosti, majetek, prestiž, veřejně prospěšná činnost, či politická angažovanost. To, že se tyto hodnotové preference neobjevily v našich zjištěních, může být důsledkem odlišného provedení výzkumů, či to může dokládat možnost odlišných hodnotových orientací intaktní mládeže a mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí.

Na základě našeho výzkumu a komparace s jinými výzkumy se domníváme, že hodnotové orientace mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí se zásadně neliší od hodnotových orientací stejné věkové skupiny většinové společnosti a zároveň se domníváme, že je velice zdravého charakteru.

4 Závěr

Problematika hodnot a hodnotových orientací je stále aktuální. Jde ruku v ruce s vývojem společnosti. Již staří Sofisté se zabývali mravními pravidly. Hodnotové orientace se vzájemně prolínají a ovlivňují naše životy. V rámci tohoto tématu vzniklo mnoho významných publikací a bylo provedeno množství výzkumů. Přesto stále neexistuje jednotný pohled na tuto problematiku.

Cílem této diplomové práce bylo popsat hodnotovou orientaci mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí formou rozboru odborné literatury v teoretické části a výzkumu v praktické části. V teoretické části jsme tedy konkrétně představili problematiku věkové skupiny mládeže, pojetí hodnot, procesu hodnocení, klasifikaci hodnot, hodnotovou orientaci, výchovu k hodnotám, morální vývoj člověka, sociokulturně znevýhodněného prostředí, rodinu, vrstevnickou skupinu a nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Položili jsme tak informační základ pro praktickou část. Pomocí polostrukturovaného rozhovoru jsme provedli výzkum hodnotových orientací mládeže ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, která navštěvuje nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Aby se nám podařilo cíl naplnit, zjišťovali jsme v interviích, co je pro tuto skupinu mladistvých důležité, hodnotné a potřebné. Zvolili jsme k tomu Kolářovo psychologické pojetí hodnotových orientací (2012, s. 49), abychom si určili jeden úhel pohledu, ze kterého budeme na toto téma nahlížet a v jeho rámci také zkoumat. Po rozhovoru s deseti respondenty jsme rozebrali nejprve hodnotové orientace každého informanta zvlášť a následně jsme vytvořili shrnutí, které pojímá výzkum komplexněji. Na jeho základě jsme získali jednotný přehled o hodnotové orientaci sociokulturně znevýhodněné mládeže. Z výzkumného šetření jsme zjistili, že jako subjektivně nejdůležitější považují tito jedinci rodinu, život v blahobytu a volný čas. K těmto kategoriím se v rozhovorech vyjádřilo všech deset respondentů. Devět informantů považuje za významné vzdělání, kamarády a volný čas. Další v pořadí je láska, kterou považuje za důležitou osm respondentů. Šest informantů chápe jako subjektivně významné prostředí, pět respondentů založení vlastní rodiny a pouze dva zodpovědnost.

Mládež, kterou jsme zvolili jako výzkumný vzorek, pochází ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Tento fakt způsobuje jistý deficit, který mají oproti mládeži z většinové společnosti. Nevýhodu výzkumu spatřujeme v tom, že kvalitativní informace nelze generalizovat. Získali jsme však mnoho zajímavých zjištění, která jsou uvedena v kapitole Vyhodnocení a interpretace výzkumu a jimiž by bylo možné se inspirovat ke

zkoumání hodnotových orientací sociokulturně znevýhodněné mládeže, ale kvantitativním způsobem. To by mohlo sloužit ke korektní komparaci hodnotových orientací mládeže ze znevýhodněného prostředí a intaktní mládeže, jelikož kvantitativní výzkumy na toto téma již existují. Nám se podařilo srovnat výsledky našeho výzkumu s výzkumy hodnotových orientací podobných věkových kategorií, jak mladších ve věku od třinácti do patnácti let, tak starší dospělé populace. Zároveň jsme porovnali hodnotovou orientaci intaktní mládeže s našimi zjištěními. Na základě odlišnosti podmínek, ve kterých žijí respondenti a většinová společnost, jsme se domnívali, že by mohla být jistá diference v hodnotových orientacích těchto dvou skupin. Tento předpoklad se nepotvrdil. Srovnáním našeho a jiných výzkumů jsme zjistili, že se hodnotové orientace zásadně neliší od orientací většinové společnosti. Domníváme se, že u sociokulturně znevýhodněné mládeže hraje určitou roli teoretická a praktická rovina. V jejím rámci mohou respondenti teoreticky vědět, co je pro ně důležité, hodnotné a potřebné. Napadá nás však otázka, jaká realita se skrývá za těmito slovy, co reálně v jejich životech je a co dělají pro to, aby tam měli to, co chtějí. Toto téma by ovšem mohlo být námětem pro další zkoumání.

Výsledky práce mohou sloužit k obecnému zamyšlení nad tématem hodnotových orientací a zároveň i nad problematikou sociokulturně znevýhodněné mládeže. Obě oblasti jsou velice obsáhlé a prolínají se s našimi životy. Vždy je důležité začít u sebe a zamyslet se nad tím, jak to mám já a co mohu udělat pro to, abych něco změnil k lepšímu. Informace o hodnotových orientacích této skupiny mládeže mohou posloužit pracovníkům nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. Dozví se, co je pro tyto jedince důležité a na základě toho s nimi mohou dělat určité aktivity, či vést individuální plánování a tím v nich rozvíjet a potvrzovat jejich zdravý hodnotový systém.

Seznam použité literatury

- 1) BAJANOVÁ, Jana. *Hodnotová orientace a životní plány dětí a mládeže s poruchami chování*. Praha, 2013.
- 2) DOROTÍKOVÁ, Soňa. *Filosofie hodnot: Problémy lidské existence, poznání a hodnocení*. Praha: Karlova univerzita, 1998. ISBN 80-86039-79-X.
- 3) CAKIRPALOGLU, Panajotis. *Psychologie hodnot*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009. ISBN 978-80-244-2295-4.
- 4) ČERVENKOVÁ, Adéla. *Hodnotová orientace dětí a mládeže (Analýza ve vybraném nízkoprahovém zařízení v Plzni)*. Plzeň, 2014.
- 5) ČESKÁ ASOCIACE STREETWORK. *Kontaktní práce*. Praha: Česká asociace streetwork, 2007.
- 6) EGER, Ludvík a Dana EGEROVÁ. *Základy metodologie výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2014. ISBN 978-80-261-0418-6.
- 7) EYROVI, Linda a Richard. *Jak naučit děti hodnotám*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-275-1.
- 8) FICHTNEROVÁ, Miroslava. *Hodnoty dětí a mládeže ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí: (výzkumná sonda na ZŠ Chánov)*. Praha, 2015.
- 9) FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-626-8.
- 10) FRANKL, Viktor Emil. *Psychoterapie pro laiky*. Praha: Cesta, 1998. ISBN 80-85319-80-2.
- 11) FRANKL, Viktor Emil. *Vůle ke smyslu*. 2. vyd. Praha: Cesta, 1997. ISBN 80-85139-63-2.
- 12) HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- 13) HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
- 14) KOLÁŘ, Zdeněk. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2.
- 15) KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. 80-7315-004-2. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- 16) KUČEROVÁ, Stanislava. *Člověk, hodnoty, výchova*. 1. vyd. Prešov: ManaCon, 1996. ISBN 80-85668-34-3.

- 17) MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- 18) MAKOVSKÁ, Kateřina. *Hodnoty a hodnotová orientace adolescentů*. Brno, 2013.
- 19) MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: V kontextu plánování péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- 20) MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.
- 21) MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- 22) MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- 23) NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0628-1.
- 24) PIAGET, Jean a Bärbel INHELDEROVÁ. *Psychologie dítěte*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-263-8.
- 25) PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. Vyd. 1. Ostrava: Amosium servis, 1995. ISBN 80-85498-27-8.
- 26) PESCHIKOVÁ, Lucie. *Hodnotové orientace uživatelů návykových látek*. Praha, 2015.
- 27) PRUDKÝ, Libor. *Inventura hodnot: Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1751-2.
- 28) PRUDKÝ, Libor. *Studie o hodnotách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-266-0.
- 29) PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3960-1.
- 30) RIEGER, Zdeněk. *Návrat k rodině a domů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-544-8.
- 31) ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: Obor v pohybu*. 6. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.
- 32) SCHELER, Max. *Můj filosofický pohled na svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-390-6.
- 33) SCHELER, Max. *On feeling, knowing, and valuing: Selected writings*. Chicago: University of Chicago, 1992. ISBN 0-226-73671-7.
- 34) SKORUNKOVÁ, Radka. *Základy vývojové psychologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-253-9.

- 35) SMÉKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-85947-80-3.
- 36) ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Ostravská univerzita, 2005. ISBN 80-244-0629-2.
- 37) SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3.
- 38) SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0899-0.
- 39) ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- 40) TÓTHOVÁ, Jana. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: Transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-856-2.
- 41) VACEK, Pavel. *Průhledy do psychologie morálky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-223-2.
- 42) VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 5. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0225-7.
- 43) VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 9788024621531.
- 44) VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a kol. *Pedagogika pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

Legislativní dokumenty

- 1) ČESKÁ REPUBLIKA. *Vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných*. In: ročník 2016, číslo 27.
- 2) ČESKÁ REPUBLIKA. *Vyhláška o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*. In: ročník 2005, číslo 73.
- 3) ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon o ochraně osobních údajů*. In: ročník 2000, číslo 101
- 4) ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*. In: ročník 2004, číslo 561.
- 5) ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon o sociálních službách*. In: ročník 2006, číslo 108.

Elektronické zdroje

- 1) Hodnotové orientace v naší společnosti. *Sociologický ústav AV ČR* [online]. 2005 [cit. 2016-04-05]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/2005-2/hodnotove-orientace-v-nasi-spolecnosti>
- 2) Kořeny vzniku NZDM v České republice. *Oborový portál o nízkoprahových sociálních službách a zařízeních* [online]. ©2006-2016 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=703
- 3) PALÁN, Zdeněk. *Základy andragogiky* [online]. Praha, 2002 [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: http://media0.wgz.cz/files/media0:5100491c3f8cb.pdf.upl/Zaklady_andragogiky.pdf. Skripta k předmětu Úvod do studia personalistiky. Vysoká škola J. A. Komenského.
- 4) Standardy kvality sociálních služeb pro NZDM. *Oborový portál o nízkoprahových sociálních službách a zařízeních* [online]. ©2006-2016 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://www.streetwork.cz/content/view/195/157/>
- 5) SAK, Petr. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů* [online]. Praha: Petrklíč, 2000 [cit. 2016-04-24]. ISBN 978-80-7229-354-4.
- 6) Úroveň vzdělání obyvatel ČR se mění. Mění se k lepšímu nebo k horšímu? *ChciPracovat.info* [online]. 2014 [cit. 2016-04-03]. Dostupné z: <http://hcipracovat.info/vzdelani-obyvatel-cr-se-rapidne-meni-meni-se-k-lepsimu-k-horsimu/>

Přílohy

Příloha č. 1 – kategorie a kódy

<i>Kategorie</i>	<i>Kódy</i>
<i>Zájmové činnosti</i>	<i>Sportovní aktivity</i> <i>Hudební aktivity</i> <i>Péče o vzhled</i> <i>Vaření</i> <i>Starat se o malé děti</i> <i>Pomáhat druhým</i>
<i>Volný čas</i>	<i>Zábava</i> <i>Venku</i> <i>Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež</i> <i>Domov</i> <i>Hřiště</i> <i>Odpocínek</i>
<i>Rodina</i>	<i>Příbuzní</i> <i>Rodina</i> <i>Rodiče</i> <i>Matka</i> <i>Sourozenci</i> <i>Otec</i> <i>Babička</i>
<i>Vzdělání</i>	<i>Výuční list</i> <i>Škola</i>
<i>Život v blahobytu</i>	<i>Pracovní uplatnění</i> <i>Štěstí</i> <i>Dobré vztahy</i> <i>Mít se dobře</i> <i>Peníze</i> <i>Nedopadnout špatně</i> <i>Vlastní domácnost</i>
<i>Prostředí</i>	<i>Město</i> <i>Rodné město</i> <i>Praha</i>

<i>Láska</i>	<i>Partnerské vztahy</i> <i>Vztah</i> <i>Partner/ka</i>
<i>Založení vlastní rodiny</i>	<i>Vlastní rodina</i> <i>Děti</i> <i>Manželka</i>
<i>Zodpovědnost</i>	<i>Učení se</i> <i>Pomáhat matce</i>
<i>Kamarádi</i>	<i>Kamarádi</i>

Tabulka č. 3: Přehled kategorií a kódu k výzkumu

Příloha č. 2: Vzor polostrukturovaného rozhovoru

Představit se,

1. Bude Ti vadit, když náš rozhovor budu nahrávat?
2. Kolik Ti je let?
3. Chodíš ještě do školy?
4. Do jakého ročníku?
5. Chodíš do práce, nebo jsi vedený/á na úřadu práce?
6. Co rád/a děláš ve volném čase?
7. Je ještě něco, co rád/a děláš, nebo co máš rád/a?
8. S kým nejraději trávíš čas?
9. Co nebo koho potřebuješ, abys byl/a v životě šťastný/á a spokojený/á?
10. Jak si představuješ svůj život do budoucna?
11. Co budeš dělat?
12. Kde budeš žít?
13. S kým ho budeš sdílet?
14. Co v životě v Tobě vzbuzuje pocit, že se bez toho neobejdeš?
15. Ještě něco, co nutně potřebuješ?
16. Kde rád/a trávíš svůj čas a cítíš se dobře?
17. Chtěla bych Tě teď poprosit, zda by ses mohl/a zamyslet a zkusit mi říci pět věcí, o kterých si myslíš, že jsou pro Tebe v životě důležité.
18. Napadá Tě ještě něco?
19. Je něco, co bys ještě chtěl/a zmínit?

Poděkování, rozloučení.

Příloha č. 3: Přepis rozhovoru s respondentem

LH – autorka práce; I - informant

LH: Ahoj, jmenuji se Lenka. Chtěla bych Tě poprosit, zda by si mi věnovala chvíli času na rozhovor k výzkumu mé diplomové práce. Potřebuji to, abych mohla napsat závěrečnou práci a ukončit tak studium na vysoké škole. Vše bude anonymní, takže nikde neuvedu Tvé jméno. Pouze poskytnuté informace.

I: Klidně.

LH: Bude Ti vadit, když to budu nahrávat?

I: Ne. A proč si to budete nahrávat?

LH: Abych zaznamenala všechno, co si povíme a doma si to v klidu přepsala.

LH: Takže k první otázce: Kolik Ti je let?

I: Patnáct let.

LH: Chodíš ještě do školy?

I: Ano.

LH: Do jakého ročníku chodíš?

I: Do 9. třídy.

LH: Co ráda děláš ve volném čase?

I: Jsem na počítači. Ráda se oblíkám, maluju se, dělám si vlasy, nebo chodím ven.

LH: Je ještě něco, co ráda děláš?

I: Ráda vařím.

LH: Doma pro rodinu?

I: Pomáhám mamče.

LH: S kým nejraději trávíš volný čas?

I: Se svým klukem.

LH: Co nebo koho potřebuješ, abys byla v životě šťastná?

I: Rodinu.

LH: Jak si představuješ svůj život do budoucna?

I: Dobrej, takovej akorát. Abych měla peníze. Zdravé děti. Moc nad tím nepřemýšlím.

LH: Co budeš dělat?

I: Najdu si dobrou práci, abych si dobře vydělávala.

LH: Je pro Tebe teda důležitá myšlenka dobré práce a toho mít peníze?

I: Ano je.

LH: Kde budeš žít?

I: V Praze.

LH: V bytě nebo v domě?

I: To je mi jedno. Hlavně abych měla střechu nad hlavou.

LH: S kým si myslíš, že budeš sdílet život do budoucna?

I: Se svou rodinou, kterou si udělám já.

LH: Chtěla bys mít děti?

I: Dvě.

LH: Co v Tobě vzbuzuje pocit, že se bez toho neobejdeš?

I: Rodina.

LH: Je ještě něco pro Tebe takhle důležité?

I: Můj kluk.

LH: A ten je odtud?

I: Ne, z Prahy.

LH: A proto chceš žít v Praze?

I: Ne. Protože se mi tam líbí.

LH: Kde ráda trávíš volný čas a cítíš se dobře?

I: Doma, u babičky, tady, když se nudím, nebo venku, nebo s tím mým klukem venku někde.

LH: Vyjmenuješ mi teď prosím pět věcí, které jsou pro Tebe důležité?

I: Rodina, můj kluk, moje budoucnost, práce.

LH: Co si mám představit pod budoucností?

I: No, je to moje práce. Abych se měla hezky.

LH: Chápu to tak, že i peníze, jako výsledek práce? No, oboje dohromady.

I: Ještě něco. Volný čas.

LH: Jak to mám chápat?

I: Když se člověk nudí, tak něco člověk musí prostě dělat.

LH: Máš nějaké koníčky?

I: Jo, baví mě se malovat, oblíkat. Starat se o malé děti.

LH: A už víš, kam půjdeš na školu?

I: Na cukrářku do Prahy.

LH: A víš kam do školy?

I: No do Prahy.

LH: Ale jako kam v Praze?

I: No, to já právě ještě nevím. Protože moje máma nechtěla, abych šla do školy. Tak si to všechno řeším já sama.

LH: To musí být docela těžké.

I: No, ona mi máma někdy řekne jo, někdy ne. Ona sama neví, co chce. Ona se bojí, že dopadnu špatně, jako moje ségra, která se na školu vykašlala.

LH: Pojdme zpět k otázce pro Tebe důležitých věcí. Ještě jedna věc nám zbývá.

I: Pomáhání lidem. Já ráda pomáhám bezdomovcům. Já mám strašně blbý srdce. Kdyby se něco stalo mně, tak by mi nikdo nepomohl, ale já jim jo.

LH: Máš spíš velké srdce. To je naopak hezké. Takže když si to shrneme. Rodina, práce, tvůj kluk, pomáhání druhým. Vysvětlíš mi tu budoucnost?

I: Já nevím jak. Prostě abych se v budoucnu měla dobře. Budoucnost možná ne, spíš škola.

LH: Chápu to tedy dobře, když mám pocit, že je pro Tebe důležitá škola a práce, aby ses v budoucnu měla hezky?

I: Jo. Potřebuju udělat školu, abych měla dobrou práci a měla se hezky.

LH. Je ještě něco, co bys chtěla zmínit?

I: Ne.

LH: Tak já Ti moc děkuju za čas a informace, které si mi poskytla a přeji Ti mnoho úspěchů do budoucna. Ještě mě napadlo k Té škole, ty jsi říkala, že Tě baví se oblékat, malovat a celkově zkrášlovat svůj zevnějšek. Nepřemýšlela jsi, že by si pokračovala ve studiu v oboru kosmetiky, nebo něčeho podobného?

I: Ne.

LH: To by Tě mohlo bavit. S tím by Ti měla pomoci ve škole školní poradkyně, nebo když to nebudeš chtít řešit tam, zkus se obrátit na pracovníky tady v nízkoprahu. Ty Ti určitě rádi pomohou.

I: Děkuju za radu. Zkusím se jich zeptat.

LH: Není zač. Tak ještě jednou děkuju a přeji Ti hezký zbytek dne.

I: Taky děkuju, nashle.